

11. juni 2014

ET LIV UDEN JEHOVA

FRA UDØDELIG TIL DØDELIG:
ET STUDIE AF TIDLIGERE JEHOVAS VIDNER

Kasper Mathiasen
Cecilie Blovsted
Martin Madsen
Julie Andersen

Sociologi og kulturanalyse
Syddansk Universitet
Vejleder: Martin Lindhardt

Indholdsfortegnelse

Forord	3
1.0 Indledning.....	4
2.0 Litteraturstudie	6
3.0 Metode.....	11
3.1 Videnskabsteoretiske overvejelser	11
3.2 Data og dataindsamlingsmetoder	12
3.2.1 Semistruktureret livshistorieinterviews	12
3.2.2 Fokusgruppe	14
3.2.3 Observationer	16
3.2.4 Ethiske overvejelser	18
3.3 Dataanalysestrategi.....	19
3.4 Undersøgelsens validitet	19
4.0 Teori	21
5.0 Analyse.....	27
5.1 Jehovas Vidner som total organisation.....	27
5.2 Analyse af Isabella	28
5.3 Analyse af Brian	29
5.4 Analyse af Hanne	31
5.5 Analyse af Peninna	33
5.6 Analyse af Louise.....	36
5.7 Analyse af fokusgruppe	38
5.8 Analysesammenfatning	41
6.0 Diskussion.....	44
7.0 Konklusion og perspektivering	50
8.0 Litteraturliste	52

Forord

Dette semesterprojekt er udarbejdet på 4. semester på uddannelsen Sociologi og kulturanalyse på Syddansk Universitet. Fagene antropologisk feltarbejde, kultursociologi- og analyse, databehandling og kulturinstitutioner og kulturliv indgår i projektet. Projektet tager udgangspunkt i tidligere Jehovas vidner. Interessen for dette emne er opstået på baggrund af, at vi fandt det relevant at undersøge, hvordan det påvirker individet at gå fra at være en del af et fællesskab og have et bestemt eksistentielt grundlag til at forlade dette og skulle opbygge et nyt.

I løbet af projektudarbejdelsen er det gået op for os, hvor omfattende en proces det er, og hvor mange udfordringer der opstår i forbindelse med at forlade Jehovas Vidner. På baggrund af dette er projektets formål at skabe fokus på disse omstændigheder. Projektet henvender sig til tidligere Jehovas vidner, støttegrupper og andre, der interesserer sig for hvilke udfordringer, man møder ved at forlade et fællesskab. Derudover kan nuværende Jehovas vidner, der overvejer at forlade trossamfundet, få indsigt i hvilke udfordringer andre har mødt, og hvordan de har håndteret disse. Vi vil først og fremmest gerne takke Poul Dal, formand for Støttegruppen for tidligere Jehovas vidner, for at sætte os i forbindelse med vores informanter. Derudover skal der lyde en tak til Grith Lykke-Clausen for at sammensætte en vellykket fokusgruppe. Sidst, men ikke mindst, vil vi selvfølgelig gerne takke vores otte informanter, som med deres deltagelse, tid og engagement danner grundlaget for hele projektet.

1.0 Indledning

Jehovas Vidner blev grundlagt i USA i 1881 af Charles Taze Russell og kom til Danmark 14 år senere i 1895¹. På trods af religions- og trosfrihed i Danmark ved Grundlovens indførelse i 1849 (Pedersen, 2009;22) blev Jehovas Vidner dog først godkendt som trossamfundet i 1970². Jehovas Vidner har siden været genstand for en mediedækning med skiftende fokus op gennem årtierne. I slutningen af 90'erne begyndte der at komme et negativt fokus på Jehovas Vidner, da trossamfundet blev anklaget for at hverve svært stillede individer i Danmark såsom flygtninge, asylansøgere og enker (Qvist, 1996; Nørgaard, 1996; Larsen, 1997; Larsen, 1997). I starten af 00'erne begyndte fokus i højere grad at rette sig mod sexovergreb i Jehovas Vidner og deres håndtering af disse (Mortensen, 2001; Korsholm, 2001; Thastum, 2004; Westberg, 2004), mens flere tidligere Jehovas vidner fra midten af 00'erne begyndte at stå frem i medierne for at fortælle mere om deres oplevelser. Dette skabte i højere grad fokus på praksis og den konkrete dagligdag i Jehovas Vidner samt det at forlade trossamfundet eller blive decideret udstødt (Westberg, 2006; Sandbeck, 2006; Washuus, 2008; Schnabel, 2009; Schelde, 2010; Gehlert, 2011; McGhie, 2011; Westh, 2011). Siden har tidligere Jehovas vidner også stået frem og udgivet bøger om deres oplevelser med trossamfundet; Poul Bregninge brød ud i 1959 og udgav i 2006 bogen *Dommedag må vente*. Her var fokus på Jehovas Vidners historiske og ideologiske baggrund samt konsekvenserne af at være medlem³. I 2011 udgav psykolog og tidligere Jehovas vidne Susanne Benderfeldt bogen *Vorherres lille vidne*, hvor hun satte fokus på, hvad der sker med individet, når dette vokser op i Jehovas Vidner, og hvilke sociale konsekvenser det har at forlade trossamfundet – her mistede hun selv sin familie og sine venner⁴.

På baggrund af de konsekvenser det har for individet at have været medlem af og forlade trossamfundet Jehovas Vidner, blev Støttegruppen for tidligere Jehovas vidner allerede stiftet

---

¹ Den Store Danske, "Jehovas Vidner"

(http://www.denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Religion_og_mystik/Sekter_og_kirkesamfund/Jehovas_Vidner)

² Familiestyrelsen, "Kristne og kristendoms-inspirerede trossamfund og menigheder"

(http://www.familiestyrelsen.dk/samliv/trossamfund/anerkendteoggodkendtetrossamfundogmenigheder/kristneogkristendomsinspireretetrossamfundogmenigheder/?tx_lffaiht_pi1%5Breligion%5D=1&tx_lffaiht_pi1%5Bdisplay%5D=community)

³ Gyldendal, "Dommedag må vente" (<http://www.gyldendal.dk/dommedag-maa-vente-id15276>)

⁴ Forlaget Klim, "Vorherres lille vidne", (http://klim.dk/bog/Vorherres_lille_vidne.htm)

i 1991. Formålet med Støttegruppen var at fungere som en forening, hvor man kunne finde ligesindede at dele sine erfaringer med – hvilket den stadigvæk gør i dag⁵

Med udgangspunkt i ovenstående er det altså relevant at undersøge, hvilke udfordringer man som individ møder, når man forlader trossamfundet Jehovas Vidner, og endvidere hvilke positive og negative konsekvenser et brud har. Dette leder altså frem til følgende problemstilling: *På hvilke måder påvirker det individet at forlade trossamfundet Jehovas Vidner?*

---

⁵ Støttegruppen for tidligere Jehovas vidner, "Om Støttegruppen", (<http://www.x-jv.dk/inform/info.htm>)

2.0 Litteraturstudie

Følgende afsnit er en gennemgang af allerede eksisterende litteratur med relevans for denne rapports problemstilling. Formålet er her, at litteraturstudiets resultater vil blive diskuteret med analysens resultater i afsnit 6.0. Den første tekst er artiklen *Why are Danes and Swedes so irreligious?* (Zuckerman, 2009), den anden tekst er en samling af tre hæfter med titlen *Dømt til døden...?* (Henriksen, 2006-2007), og den tredje tekst er artiklen *Losing my religion: Managing identity in a post-Jehovah's Witness world* (Hookway & Habibis, 2003).

I 2009 udgav den amerikanske sociolog Phil Zuckerman artiklen *Why are Danes and Swedes so irreligious?*. Artiklen tager udgangspunkt i kvantitative og kvalitative undersøgelser, hvor det fremgår, at Danmark og Sverige er blandt de mindst religiøse lande i verden (Zuckerman, 2009;56). Zuckerman forklarer denne irreligiøsitet ved hovedsageligt at tage udgangspunkt i tre sociologiske tilgange, der forklarer hvilke faktorer, som påvirker graden af religiøsitet i et samfund (Zuckerman, 2009;57).

Den første sociologiske forklaring på denne irreligiøsitet tager udgangspunkt i Rodney Starks lutherske monopol. Ifølge Stark er interessen og engagementet for religion lav i samfund, hvor der eksisterer en dominerende og statsstøttet religion. Modsat dette er interessen og engagementet for religion høj i de samfund, hvor der er mange forskellige religioner, som ikke er statsstøttede. Dette skyldes, ifølge Stark, at der opstår et slags "frit marked", hvor de religiøse organisationer konkurrerer om at hverve medlemmer (Zuckerman, 2009;57). Zuckerman argumenterer for, at Danmark og Sverige netop er kendetegnet ved at have en statsstøttet og dominerende religion – nemlig lutheranismen – og dette er altså en af forklaringerne på irreligiøsiteten. Da *Why are Danes and Swedes so irreligious?* blev udgivet, betalte 83% af danskerne kirkeskat, hvilket har betydning for, at kirkerne kan betale deres udgifter og give præsterne løn. Dette betyder, ifølge Zuckerman, at "*whether five hundred people come to church every week, or only five. It doesn't really matter*" (Zuckerman, 2009;58). Zuckerman mener, at dette skaber en doven kirke, da motivationen for at gøre sig selv attraktiv er lille (Zuckerman, 2009;58).

Den anden sociologiske forklaring, Zuckerman benytter, er Pippa Norris' og Ronald Ingleharts teori om, at folk, der lever i et usikkert samfund, er mere religiøse end folk, der lever i et sikkert samfund. Med et sikkert samfund menes der, at folk ikke sulter, har tag over hovedet, adgang til vand og medicin samt mulighed for at arbejde. I samfund med lav sikkerhed søger

man trøst i religion, når livet er usikkert (Zuckerman, 2009;59). I forhold til Danmark og Sverige mener Zuckerman, at religion spillede en større rolle i de tidligere århundreder, hvor folk var fattige og sultede, og der herskede epidemier. I løbet af det 20. århundrede er Danmark og Sverige blevet blandt de rigeste lande i verden – især når det kommer til velfærdssystemet. Sammenholdt med Norris og Inglehart mener Zuckerman, at det peger i retning af, at Danmark og Sverige er sikre og sunde lande, hvilket er den anden forklaring på befolkningernes irreligiøsitet (Zuckerman, 2009;60).

Den tredje sociologiske forklaring tager udgangspunkt i Callum Brown, der – med udgangspunkt i England – argumenterer for, at kvinder historisk set holdt deres ægtemænd og børn interesseret og involveret i religion. Det har derfor haft betydning for sekulariseringen, at kvinder er blevet mindre religiøse (Zuckerman, 2009;61). Zuckerman peger her på, at kvindernes involvering på arbejdsmarkedet er medvirkende til, at de mister interessen og involveringen i religion; *“Once women became occupied with the duties and concerns of paid employment, their interest in – and energy for – religion decreased. And their husbands and children followed suit”* (Zuckerman, 2009;62). I henhold til Danmark og Sverige underbygger Zuckerman dette argument med, at kun 43% af de danske kvinder arbejdede uden for hjemmet i 1969, mens dette i 1990 steg til 78% (Zuckerman, 2009;61-62). I artiklen understreges det dog, at kvinderne på arbejdsmarkedet ikke er den direkte årsag til sekulariseringen, men derimod har været en medvirkende faktor til denne udvikling (Zuckerman, 2009;62).

Søren Bo Rødgaard Henriksen udgav i løbet af 2006 og 2007 *Dømt til døden...?*, som består af tre hæfter. Disse har til formål at belyse, hvordan trossamfundet Jehovas Vidner agerer over for medlemmer, som enten er blevet ekskluderet eller er i fare for dette. Derudover er formålet med de tre hæfter at give indsigt i de sociale og psykiske konsekvenser, dette har for individet (Henriksen, 1. del, 2006;4). Henriksen er uddannet som socialpædagog med speciale i social afvigelse, der er religiøst betinget. Han har taget flere moduler i religionssociologi og har derudover gennemført et 6-årigt psykoanalytisk forløb. Derudover rådgiver han personer, som har været udsat for social udstødelse af religiøse årsager ⁶. I andet hæfte beskæftiger Henriksen sig blandt andet med sociale konsekvenser i forbindelse med udstødelse og frafald. Han påpeger, at dette ikke kun er en religiøs straf, men også en so-

---

⁶ Søren Bo Rødgaard Henriksen, “Om SBRH” (www.sbrh.dk)

cial straf, da man herved mister hele sit sociale netværk – herunder kontakten til de slægtninge, der stadig er Jehovas vidner (Henriksen, 2. del, 2006;38). Som Jehovas vidne pålægges man nemlig at undgå al unødigt kontakt til udstødte og frafaldne (Henriksen, 2. del, 2006;40). Som frafalden eller udstødt er man i en periode herefter meget ensom, indtil man igen får skabt nye sociale relationer eller netværk eller vælger at søge om optagelse i Jehovas Vidner igen (Henriksen, 2. del, 2006;39).

Tredje hæfte tager hovedsageligt udgangspunkt i de psykiske konsekvenser i forbindelse med udstødelse og frafald i Jehovas Vidner. Her nævner Henriksen, at han finder det problematisk, at man inden for Jehovas Vidner skildrer ikke-Jehovas vidner som “...mennesker med en lav moral, uvederhæftige, bagtaleriske, bedrageriske, og meget andet ikke særligt smigrende” (Henriksen, 3. del, 2007;50). Denne skildring er medvirkende til, at udstødte og frafaldne kan have svært ved at skabe nye relationer og netværk uden for Jehovas Vidner (Henriksen, 3. del, 2007;50). I tredje hæfte påpeger Henriksen også, hvordan den udstødte eller frafaldne oplever det som en dødsdom at forlade Jehovas Vidner, da man her mister håbet for evigt liv (Henriksen, 3. del, 2007;20-21). I dette hæfte definerer Henriksen *handlingstidspunktet* som den periode, hvor individet begynder at udvise afvigende adfærd, og endvidere er der en specifik handling – planlagt eller spontan – som er årsag til udstødelsen (Henriksen, 3. del, 2007;31). Henriksen mener, at en *vakuumfase* indtræder, når man konfronteres med en følelse af et eksistentielt religiøst tab, og den eksistentielle fortolkningsramme vil ikke længere være gyldig. Henriksen mener her, at den udstødte står i et eksistentielt ingenmandsland, indtil der findes en ny fortolkningsramme. Herved opleves et fravær af identitetsfølelse og afmagt (Henriksen, 3. del, 2007;32). Efter udstødelsen eller frafaldet oplever individet en *nyorientering*, hvor denne begynder at anskue verden på nye måder. Det er her, man begynder at forstå, at livet uden for Jehovas Vidner også er værd at leve. Samtidig med dette begynder den udstødte at opbygge en ny tilværelse uden for Jehovas Vidner (Henriksen, 3. del, 2007;34-35). *Overgangsfænomener* er ifølge Henriksen en del af nyorienteringen, og her ses det typisk, at man begynder at foretage sig noget, man før har taget afstand fra. Henriksen giver her selv eksempler på rygning og overdrevet alkoholforbrug (Henriksen, 3. del, 2007;36-37). Der sker, ifølge Henriksen, en *resocialisering*, hvor den udstødte skal etablere og udvikle et nyt netværk i en ny social kontekst. Det er gennem de sociale samspil, at der skal udvikles en ny identitet og selvfølelse. I resocialiseringen benægter man ikke fortiden, men ser derimod på dette som erfaringer, der inddrages som en del af livshistorien (Henriksen, 3. del, 2007;35).

I 2013 udgav Nicholas Hookway og Daphne Habibis artiklen *Losing my religion: Managing identity in a post-Jehovah's Witness world* med det formål at undersøge, hvordan det er at være socialiseret i Jehovas Vidner for i løbet af ungdomsårene at give afkald på dette. Herunder undersøges det hvilke faktorer, der er medvirkende til valget om at forlade Jehovas Vidner, og hvordan det påvirker individet at gå fra en troende verden til en ikke-troende verden (Hookway & Habibis, 2013;1-2). Undersøgelsen tager udgangspunkt i syv unge interviewpersoner, der alle er født ind i Jehovas Vidner og senere i livet selv vælger at forlade dem. Fem af interviewene finder sted under fem år efter bruddet (Hookway & Habibis, 2013;5). Gennem dybdegående interviews med de syv respondenter, fandt Hookway og Habibis frem til to primære konflikter, som fører til omvendt omvendelse. Den første konflikt omhandler den praksis og de retningslinjer, der eksisterer i Jehovas Vidner, og hvordan individet distancerer sig hertil – dette kunne eksempelvis være i forbindelse med kønspolitik og holdning til homoseksuelle (Hookway & Habibis, 2013;6-7). Den anden primære konflikt tager udgangspunkt i livsstilsrestriktionerne i Jehovas Vidner og tiltrækningen af den sekulære verden, hvor denne konflikt

"... relates to the enticement of notions and experiences of freedom across the two dimensions of 'freedom from' constraint and restriction and 'freedom to' enjoy secular based pleasures and to assert individual identity outside the restricted ontological framework of the JWs" (Hookway & Habibis, 2013;7).

Ifølge Hookway og Habibis findes der mange konsekvenser ved at forlade Jehovas Vidner; man går fra at være en del af et veletableret fællesskab til at skulle opbygge nye relationer og venskaber i den sekulære verden, som man før er blevet afskåret fra (Hookway & Habibis, 2013;8). En anden konsekvens ved bruddet er, at det nu er individet selv, der skal træffe sine valg – og ikke længere Jehovas Vidner. Dette medfører en udfordring i forhold til moralsk frihed og ambivalens, og for en del af interviewpersonerne ledte denne moralske frihed til *"...an almost anarchic 'anything goes' approach"* (Hookway & Habibis, 2013;9) – dette eksemplificeres med voldelig adfærd og ønsket om at prøve *alt*.

På baggrund af ovenstående påpeges det til sidst, at undersøgelsen ligger op til behovet for flere studier og undersøgelser af omvendt omvendelse, da Hookway og Habibis ikke mener, at dette emne er blevet berørt i tilstrækkelig grad (Hookway & Habibis, 2013;12).

Med udgangspunkt i Hookway og Habibis kan man argumentere for, at deres artikel understøtter relevansen af vores problemstilling, da vi her vil forsøge at bidrage med undersøgelsen af, hvordan det påvirker individet at være tidligere Jehovas vidne. I henhold til denne artikel vil det især være interessant at diskutere, i hvilken udstrækning informanterne i vores undersøgelse oplever de to konflikter, der, ifølge Hookway og Habibis, er medvirkende til omvendt omvendelse. Endvidere vil det være interessant at sammenholde de konsekvenser efter bruddet, der opstilles i artiklen, med de udfordringer, informanterne i vores undersøgelse oplever efter at have forladt Jehovas Vidner. I forlængelse heraf vil det være interessant at diskutere og sammenholde dette med de konsekvenser og udfordringer, Henriksen opstiller i *Dømt til døden...?*. Det vil til sidst være relevant at opstille en diskussion om, hvorvidt Zuckermans tre sociologiske forklaringer på irreligiøsitet kan have været medvirkende til vores informanternes brud med Jehovas Vidner. Endvidere er det interessant at diskutere hvilke positive og negative konsekvenser, Danmarks grad af irreligiøsitet har haft for informanterne efter bruddet.

3.0 Metode

Dette afsnit har til formål at præsentere de videnskabsteoretiske og metodiske overvejelser, der har været i forbindelse med udarbejdelsen af projektet, samt til sidst at vurdere undersøgelsens validitet.

3.1 Videnskabsteoretiske overvejelser

Den videnskabsteoretiske tilgang i denne rapport er hermeneutisk, da vi igennem hele forløbet har haft en forforståelse, som vi har været opmærksomme på, og som hele tiden er blevet udsat for ny fortolkning. Derved er nye forforståelser altså opstået løbende (Jacobsen et. al., 2012;222-223). Ifølge Hans-Georg Gadamer (1900-2002) er det uundgåeligt ikke at have fordomme, når man skal fortolke fænomener. Han mener dog ikke, at dette er en ulempe, når blot man formår at *"...sætte vores fordomme i spil og udvise åbenhed og selvkritisk refleksion i fortolkningsprocessen"* (Jacobsen et. al., 2012;222). Allerede i forbindelse med emnevalg og valg af case havde vi fordomme om Jehovas Vidner, og hvilket liv vores informanter måtte have haft. At vi netop har haft fordomme og derved et forhold til det, vi har ønsket at forstå, har været medvirkende til, at vi har kunnet være mere åbne i forståelses- og fortolkningsprocessen – dog velvidende, at dette kun har kunnet lade sig gøre ved at udfordre vores fordomme, hvilket vi føler, vi har gjort.

Vores semistrukturerede spørgeguide er udarbejdet ud fra den forforståelse, vi fik efter at have skrevet litteraturstudiet i denne rapport. Den forforståelse vi havde, inden interviewene gik i gang, blev under hvert interview og i løbet af interviewperioden hele tiden udsat for fortolkning, hvilket blandt andet påvirkede vores tilgang til de sidste interviews. Vi fulgte samme semistrukturerede spørgeguide ved hvert interview, men da den som sagt var semistruktureret og derved ikke fastlagt, blev vores spørgsmål også formet af den forforståelse, der var opstået ud fra tidligere interviews. Ved hvert interview gjorde vi informanten opmærksom på, at denne var eksperten og ikke skulle tage for givet, at vi havde viden om emnet i forvejen – den nye forforståelse har altså ikke påvirket, hvor meget informanterne har skullet dele, men nærmere vores indgangsvinkel til den semistrukturerede spørgeguide og de opfølgende spørgsmål. Dermed har vi altså udsat vores forforståelse for fortolkning fra interview til interview og taget den nye forforståelse med til det næste interview. Vores spørgeguide til fokusgruppen er også dannet ud fra den forforståelse, vi havde på baggrund af litteraturstudiet

og de første fire livshistorieinterviews. Hele den forforståelse vi har dannet på baggrund af litteraturstudie, livshistorieinterviews og fokusgruppe har vi haft med os til observationer ved Jehovas Vidners offentlige menighedsmøder, hvor vi endnu engang har udsat vores forforståelse for yderligere fortolkning, og der herved endnu engang er opstået en ny forforståelse.

3.2 Data og dataindsamlingsmetoder

Den metodiske tilgang i denne rapport er udelukkende kvalitativ, da formålet er at afdække tidligere Jehovas Vidners livsverden og finde frem til, hvordan de forstår deres verden og deres liv (Kvale & Brinkmann, 2009;15-17). I dette afsnit argumenteres der for brugen af og formålet med semistrukturerede livshistorieinterviews, fokusgruppe og observationer.

3.2.1 Semistruktureret livshistorieinterviews

Vi har valgt at gøre brug af semistrukturerede livshistorieinterviews af flere grunde. For det første er det semistrukturerede interview bedst, når man kun har én mulighed for at interviewe en informant, hvilket har været tilfældet ved dette projekt. For det andet muliggør semistrukturerede interviews med sin flydende og fleksible struktur, at informanten kan dreje interviewet ind på spontane emner, som denne finder relevant (Mason, 2004;3). Dette stemmer netop overens med vores formål om at tage udgangspunkt i deres livsverden, og hvordan de forstår denne. For at besvare projektets problemstilling på bedste vis er vores primære fokus på informanternes livserfaringer og livshistorie. Robert Atkinson definerer en livshistorie som "*...the story a person chooses to tell about the life he or she has lived as completely and honestly as possible, what that person remembers of it, and what he or she wants others to know of it*" (Atkinson, 2004;3). Dette bliver ofte guidet af andre og fremhæver de vigtigste aspekter af livshistorien (Atkinson, 2012;11). Livshistorieinterviewet er en meget kontekstualiseret og personlig tilgang, som muliggør indsamling af kvalitativ information om menneskers oplevelser (Atkinson, 2004;8).

Som det kendetegner det semistrukturerede interview, er vores interviews organiseret omkring en interviewguide med overskrifter, temaer og områder, som er vigtige at få dækket under interviewet. Samtidig gives der også plads til, at informanten kan tale om andre begivenheder og oplevelser, som denne finder vigtige (Mason, 2004;3). Derudover har vi forsøgt

at udarbejde en interviewguide, der opmuntrer til detaljerede og dybdegående svar, som også er hensigten med livshistorieinterviews (Atkinson, 2004;7).

Da vi skulle finde vores informanter, var det eneste krav, vi havde, at de skulle være tidligere Jehovas vidner, og da dette allerede er en snæver målgruppe, og vi yderligere ikke fandt det relevant for besvarelsen af problemstillingen, besluttede vi os for ikke at stille krav til alder, tidspunktet de forlod Jehovas Vidner, køn med mere. Herefter skrev vi en mail til formanden for Støttegruppen for tidligere Jehovas vidner, som henviste os til støttegruppens Facebook-side. Alle vores fem informanter er fundet på denne side, hvor vi skrev et opslag og præsenterede vores uddannelse og projekt.

Kun én ud af vores fem informanter ønskede at være helt anonym og går under navnet Louise. I transskriberingen af hendes interview er alt, der kan indikere, hvem hun er, derfor omskrevet eller erstattet med X. I de fire andre transskriberinger erstattes alle navne, informanterne nævner, også med X. De fire andre informanter i dette projekt hedder Brian, Hanne, Peninna og Isabella og ønsker altså ikke fuld anonymitet.

Vi havde på forhånd aftalt at være to til stede under hvert interview, hvor den ene skulle have rollen som interviewer, mens den anden skulle komme med indskydelser og skrive noter.

Ved livshistorieinterviews mener Atkinson, at den enkelte informant er en vigtig faktor, som man skal være opmærksom på, da nogle fortæller det hele af sig selv, mens andre har brug for hjælp til at fortælle detaljer (Atkinson, 2004;7). I forbindelse med vores interviews oplevede vi i stor udstrækning, at alle fortalte hele deres historie af sig selv. Interviewet kan for nogen også være en hård oplevelse, når der ses tilbage på bestemte minder (Atkinson, 2012;13), hvilket vi i høj grad oplevede blandt nogle vores informanter.

Som det kendetegner det semistrukturerede livshistorieinterview, krævede det mange spontane og individuelle bedømmelser fra vores side i løbet af selve interviewet (Atkinson, 2004;8). Hvert interview tog forskellige drejninger, og informanterne havde forskellige begivenheder og oplevelser, de vægtede højt at fortælle om – dog var alle informanterne inde på, hvordan de ser sig selv nu, og hvordan de ønsker, andre skal se dem. Dette er, ifølge Atkinson, også en vigtig del af livshistorieinterviewet (Atkinson, 2012;12).

Under interviewet var vores primære rolle at være forstående og respektfulde lyttere med det formål at guide dem gennem deres fortælling (Atkinson, 2012;4), men samtidig havde vi

også fokus på, at *“the key to the life story is keeping the story in the words and voice of the one telling it”* (Atkinson, 2012;11). Dette forsøgte vi at gøre ved hjælp af forskellige former for probing, som Bernard Russell belyser i sin bog *Research Methods in Anthropology* (2011). Russell definerer probing som det at få en respondent til at producere mere data uden selv at indskyde for meget i interviewet (Russell, 2011;161). Vi har især gjort brug af *the silent probe*, da livshistorien, som nævnt, kan være et følsomt emne, og det virkede flere gange som om, at informanterne havde brug for en kort tænkepause til at reflektere, før de kunne fortælle videre. Herudover har vi blandt andet også gjort brug af *the echo probe*, da vi ved at gentage, hvad informanterne sagde, viste, at vi forstod dem, og *the uh-huh probe*, da vi ved at komme med bekræftende kommentarer opmuntrede informanterne til at fortsætte deres historie. Den sidste form for probing, vi benyttede os af, var *the tell-me-more probe*, hvor vi lagde meget vægt på at få informanterne til at uddybe og komme med flere eksempler (Russell, 2011;162-163).

Atkinson påpeger, at livshistorieinterviews genererer mere data, end man har brug for (Atkinson, 2004;6), hvilket har givet os et bredt informationsgrundlag at trække på. Derudover mener Jennifer Mason, at det semistrukturerede interview med fordel kan suppleres med andre metoder (Mason, 2004;6), og dette har vi gjort ved at afholde en fokusgruppe og observere til to menighedsmøder, hvilket uddybes i de følgende to afsnit.

3.2.2 Fokusgruppe

Som supplerung til de individuelle livshistorieinterviews har vi valgt at afholde en fokusgruppe. Her tager vi udgangspunkt i Bente Halkiers definition af fokusgruppen som en forskningsmetode, *“...hvor data produceres via gruppeinteraktion omkring et emne, som forskeren har bestemt”* (Halkier, 2003;11). Vi har netop valgt at gøre brug af denne metode, da en af styrkerne ved fokusgrupper er, at det er interaktionen mellem deltagerne, der skaber empirien omkring det forskerbestemte emne. Halkier påpeger her, at deltagerne vil kunne sammenligne og diskutere hinandens erfaringer og forståelser ud fra en kontekstuel forforståelse, man som forsker ikke har, og derved produceres viden, som kan være svært for forskeren at finde frem til i individuelle interviews (Halkier, 2003;16-17). I forbindelse med vores problemstilling er det ikke gruppedynamikker, der er interessant i denne fokusgruppe, men derimod det indholdsmæssige.

Da det var fastlagt, at vi ville supplere med en fokusgruppe, besluttede vi os for, at det eneste kriterium for deltagerne skulle være, at de alle var tidligere Jehovas vidner – derved spillede faktorer som køn og alder ikke en rolle i sammensætningen (Halkier, 2003;32). Herefter diskuterede vi, hvorvidt fokusgruppens deltagere skulle være fremmede for eller kende hinanden. Her kom vi frem til, at det på grund af emnets sensitive karakter ville give mest mening, at deltagerne havde et kendskab til hinanden på forhånd – dog ikke en nær relation. Dette kendskab ville skabe en trygkere atmosfære, hvor man som deltager blandt andet kan have tillid til, at man frit kan ytre sine oplevelser og holdninger (Halkier, 2003;34). Da disse to valg var truffet, diskuterede vi antallet af deltagere. Da emnet for fokusgruppen som sagt er meget følsomt og personligt, fandt vi det mest hensigtsmæssigt at danne en mindre gruppe på fire-fem deltagere (Halkier, 2003;38).

Herefter kontaktede vi Grith, som er en af kontaktpersonerne i Støttegruppen for tidligere Jehovas vidner. Vi præsenterede hende for vores emne og gjorde det klart, hvorfor vi lige netop havde brug for hendes hjælp og deltagelse. Hun indvilligede i at finde andre deltagere gennem sit netværk, der sammen med hende ville indgå i fokusgruppen. Det ideelle antal deltagere for os var fem, velvidende at der kunne komme et afbud. Det lykkedes Grith at samle en gruppe på fire deltagere inklusiv sig selv, som vi herefter kontaktede for at fortælle nærmere om formålet med projektet, deres rolle og praktiske oplysninger. Et par dage før fokusgruppen blev afholdt aflyste en af deltagerne, så der endte med at være tre deltagere i alt – Grith, Simon og Anja, som ikke havde et ønske om at være fuldt anonyme.

Da vi afholdt fokusgruppen, valgte vi kun at være to til stede – en som moderator og en som hjælper – for ikke at overvælde deltagerne (Halkier, 2003;43). Vi aftalte, at fokusgruppen skulle vare to timer, og da vi afholdt den ved spisetid, planlagde vi en pause, hvor vi serverede pizza for deltagerne. Halkier argumenterer for, at der er en grænse for hvor lang tid, man kan holde ud at diskutere i en fokusgruppe, da det er en meget intens oplevelse (Halkier, 2003;68), og i forlængelse heraf var vores hensigt også, at pausen skulle fungere som et afbræk. Her var vi opmærksomme på, at de relevante emner, der blev talt om i pausen, også skulle tages op, når pausen var slut, og optageren igen var tændt.

Fokusgruppen var struktureret efter den blandede tragtmodel, som både er løst og stramt struktureret og ligger op af den semistrukturerede interviewguide. Dette gjorde, at vi startede bredt ud og bevægede os hen mod mere konkrete spørgsmål. Den blandede tragtmodel muliggjorde både, at deltagerne fik plads til at styre interaktionen, men samtidig var vi også sikre

på, at vores egne forskningsinteresser blev belyst ordentligt (Halkier, 2003;45). Vi startede med en introduktion, hvor vi forklarede hvad vores projekt gik ud på, og hvor hver deltager præsenterede sig selv. Dette gjorde, at alle blev inddraget fra start og skabte derudover en forventning blandt deltagerne, som passede til struktureringen (Halkier, 2003;57-58).

Fokusgruppen var vellykket taget i betragtning af, at det var første gang vi planlagde og gennemførte en fokusgruppe, og at der ikke var fire-fem deltagere, som vi ellers fandt ideelt.

3.2.3 Observationer

Ifølge Cato Wadel indebærer feltarbejde, at man opholder sig blandt folk og studerer deres naturlige omgivelser (Wadel, 1991;9). I relation til denne opgaves problemstilling har vi valgt at observere to Jehovas Vidner-menighedsmøder i to forskellige menigheder. Disse observationer er et godt supplement til de semistrukturerede livshistorieinterviews og fokusgruppen, da det giver en bedre forståelse af, hvilke tidligere naturlige omgivelser vores informanter kommer fra. Dette vil endvidere bidrage til en bedre forståelse af de oplevelser, vores informanter har delt med os.

Patricia Adler og Peter Adler påpeger, at når man har fundet frem til det miljø, man vil undersøge, skal man – hvis man ikke allerede er en del af miljøet – få adgang hertil (Adler & Adler, 1994;380). Her fik vi adgang til de to menighedsmøder ved at undersøge på Jehovas Vidners hjemmeside⁷, hvor og hvornår møderne fandt sted, og da det er offentlige møder, besluttede vi at møde uanmeldt op. Vi havde på forhånd aftalt, at vi skulle fordreje sandheden om vores agenda med deltagelsen og sagde her, at vores undersøgelsesfelt var Jehovas Vidner og nævnte dermed ikke, at vores opgave omhandlede tidligere Jehovas vidner. Til de to møder var vi henholdsvis to og tre afsted, og vi havde på forhånd talt om hvilke områder, der kunne være interessante at være opmærksomme på med udgangspunkt i de semistrukturerede livshistorieinterviews. En af grundene til at vi valgte at være mindst to observanter, var, at vi hermed kunne krydstjekke med vores observationsnoter, da dette, ifølge Adler og Adler, medvirker til, at validiteten forøges, og observationerne derfor ikke kun tager udgangspunkt i én persons oplevelse (Adler & Adler, 1994;381). Ifølge James Spradley har deltagende observanter to formål, nemlig *"...(1) to engage in activities appropriate to the situation and (2) to obser-*

---

⁷ Jehovas Vidner, "Find et af Jehovas Vidners møder" (http://www.jw.org/apps/D_FRNsPnPBrTZGT)

ve the activities, people, and physical aspects of the situation" (Spradley, 1980;54), hvilket også har været udgangspunktet i vores observationer.

Vores formål med observationerne har ikke været at gå i ét med mængden og blive fuldt accepterede medlemmer, men nærmere at deltage så meget som muligt ved de to møder for at opleve hvilket liv, vores informanter har haft (Bernard, 2006;390). Spradley opstiller fem grader af involvering, når man observerer; total observans, passiv deltagelse, moderat deltagelse, aktiv deltagelse og komplet deltagelse (Spradley 1980;58). Vores udgangspunkt for observationerne har været en blanding af moderat og aktiv deltagelse, da vi har søgt at *"...maintain a balance between being an insider and an outsider, between participation and observation"* (Spradley, 1980;60), hvilket også har afspejlet sig i, at vi først har skrevet observationsnoterne efter hvert møde. Derudover har vi, som det kendetegner den aktive deltagelse, søgt at agere ligesom de andre mødedeltagere – dette gjorde vi blandt andet ved at synge med på salmerne, rejse os op, når der var bøn og følge med i Biblen og Vagttårnet. Dette var som sagt ikke med henblik på at blive accepteret, men derimod med henblik på at lære de kulturelle regler for adfærd, der eksisterer, når der er menighedsmøde (Spradley, 1980;60). Da vores feltarbejde ikke foregik i en situation, hvor vi i forvejen var ordinære deltagere, og vores deltagelse derved ikke var komplet, blev det nemmere for os at lægge mærke til de ting, ordinære deltagere normalt overser, såsom uskrevne regler (Spradley, 1980;62).

Vi skrev, som tidligere nævnt, ikke noter til møderne, men tog derimod hjem hver for sig og skrev vores indtryk ned for senere at samle det i ét dokument. Her var vi især opmærksomme på, at noterne blandt andet skulle indeholde deltagere, interaktioner, rutiner og vores fortolkninger (Adler & Adler, 1994;380-381). Derudover havde vi fokus på det eksisterende fællesskab og i kraft af dette, hvordan det ville være at blive ekskluderet herfra. Det ville have været mest optimalt, hvis vi havde en notesblok med til møderne, hvor vi kunne skrive små noter ned, når der skete noget interessant. Dette ville gøre det nemmere at huske, når vi kom hjem og skulle skrive selve observationsdokumentet, men *"clearly, there are times when you just can't take notes"* (Bernard, 2006;389), hvilket netop var tilfældet ved møderne – blandt andet i kraft af vores moderate og aktive deltagelse.

Udover at nedskrive vores observationer har vi yderligere tegnet to kort over de to Rigssal og disse medvirker til at skabe en bedre forståelse og et bedre overblik, når observationerne læses.

Det skal til sidst nævnes, at vi fra start har været opmærksomme på, at de deltagende Jehovas vidner til menighedsmøderne har villet vise sig fra deres bedste side og give et godt indtryk, og vi derfor ville få en god modtagelse, hvilket også var tilfældet.

3.2.4 Ethiske overvejelser

I forbindelse med de semistrukturerede livshistorieinterviews og fokusgruppen har vi været opmærksomme på tre etiske retningslinjer, som Kvale og Brinkmann opstiller (2009): *Informeret samtykke, fortrolighed og konsekvenser*. Inden interviewene og fokusgruppen informerede vi informanterne over telefon og e-mail om formålet med projektet. Vi sendte dem hovedspørgsmål og emner for at gøre det klart for dem, hvad vi overordnet set havde tænkt os at komme ind på under interviewene og fokusgruppen. Desuden informerede vi dem om, hvilken rolle de ville spille i projektet (Kvale & Brinkmann, 2009;89). Inden interviewene og fokusgruppens start gjorde vi, som nævnt, informanterne opmærksomme på deres mulighed for fuld anonymitet. Det var her helt op til informanterne selv at afgøre, i hvilket omfang private data skulle fremgå i projektet (Kvale & Brinkmann, 2009;91). På grund af den kvalitative metodes åbenhed og emnets sensitive karakter var vi opmærksomme på risikoen for at skade informanterne, og vi har derfor valgt at censurere følsomme data (Kvale & Brinkmann, 2009;92). Under udførelsen af interviewene og fokusgruppen har vi brugt ovenstående retningslinjer som etiske påmindelser for at sikre en tryghed og tillid mellem informanterne og os som forskere (Kvale & Brinkmann, 2009;94). Yderligere er vi opmærksomme på, at vi i analysen bruger informanternes egne ord og citater, når dele af deres livshistorier skal analyseres.

Som nævnt i afsnit 3.2.3 har vi i forbindelse med observationerne fordrejet sandheden om vores formål med deltagelsen i menighedsmøderne. Dette har vi først og fremmest gjort for at beskytte vores informanter, da vi kunne forestille os, at der til menighedsmøderne ville blive stillet mange spørgsmål omkring dem. Endvidere havde vi på fornemmelsen, at fokus til menighedsmøderne ville blive rettet ind på tidligere Jehovas vidner, og at vi derved ikke ville opleve, hvordan et menighedsmøde normalt foregår. Yderligere har vi ikke omtalt menighederne ved navn.

3.3 Dataanalysestrategi

Dette projekt er udarbejdet efter den induktive metode – nærmere bestemt grounded theory. Dette afspejles blandt andet i, at vores problemstilling er startet meget bredt og er blevet præciseret i løbet af forskningsprocessen, hvilket, ifølge Gunilla Guvå og Ingrid Hylander, blandt andet kendetegner grounded theory (Guvå & Hylander, 2003;38). Derudover havde vi ikke på forhånd bestemt hvor mange interviews og observationer, der skulle gennemføres i feltarbejdsperioden – dog havde vi kun planlagt én fokusgruppe, da vi vidste, at denne ville være svær at sammensætte. Vi stoppede først med at indsamle empiri, da vi vurderede, at det ikke ville tilføre projektet noget nyt at gennemføre yderligere interviews og observationer (Guvå & Hylander, 2003;40). Med udgangspunkt i grounded theory ville det have været optimalt, hvis vi først begyndte at finde teori efter endt kodning. Dog har tiden her været en vigtig faktor, og vi følte os nødsaget til at påbegynde søgningen efter teori samtidig med kodningen. Vi har dog været meget opmærksomme på ikke at lade vores søgen efter teori påvirke kodningen, og i den forbindelse har vi heller ikke fastlagt koder, inden vi påbegyndte kodningen – dette har gjort, at vores kodning er blevet så åben som overhovedet muligt (se afsnit 3.3.1). Den åbne kodning understøttes også af, at vi systematisk har kodet alle sætninger i alle interviews og observationer, og derved udspringer koderne altså fra den indsamlede empiri og ikke fra teori eller hypoteser (O'Reilly, 2009;93), hvilket også blev beskrevet i afsnit 3.3.1. Det er også først efter endt kodning, vi har lagt os endeligt fast på teori – *Becoming an Ex* (1988) af Helen Ebaugh og *Social Identity* (1996) af Richard Jenkins – og skrevet teoriafsnit herefter. Denne tilgang til projektet afspejles også i analyseafsnittet, som er inddelt efter de fem interviews og fokusgruppen og analyseres med udgangspunkt i det relevante fra den fundende teori.

3.4 Undersøgelsens validitet

Ifølge Roger Sanjek er validitet et udtryk for, i hvilken grad en videnskabelig opgaves resultater faktisk viser det, de hævder at vise – med andre ord: Kommer opgaven frem til det, den påstår at komme frem til? (Sanjek, 1993;394-395). Endvidere mener Ib Andersen og Harald Enderud, at validitet på den ene side bliver et spørgsmål om gyldighed; om hvorvidt, der er overensstemmelse mellem teori og empiri. Og på den anden side bliver validitet et spørgsmål om relevans; om hvorvidt og i hvor høj grad empirien er relevant for problemstillingen (An-

dersen & Enderud, 1990;82). Som tidligere nævnt udspringer teoriafsnittet fra den indsamlede empiri og kodningen, og på den måde har vi altså været sikre på, at teorien har passet med den indsamlede empiri. Da vi hverken inden eller under kodningen har lagt os fast på en bestemt problemstilling, men derimod efterfølgende har ladet kodningen og dermed den indsamlede empiri forme den endegyldige problemstilling, har vi altså sikret os, at empirien netop har været relevant for opgavens problemstilling.

Sanjek mener yderligere, at validiteten kan øges, hvis der redegøres for teoretiske perspektiver og begreber, hvilket vi har gjort i afsnit 4.0. Yderligere har vi givet læseren mulighed for at få indblik i kodningen (se afsnit 3.3.1) og dermed indblik i den proces, der har skabt vores viden, hvilket også, ifølge Sanjek, sikrer validiteten i denne rapport (Sanjek, 1993;396-397).

I forhold til reliabilitet kan man i henhold til denne rapport yderligere argumentere for, at undersøgelsen er meget casenær, og selvom man anvender de samme metoder, kommer man ikke nødvendigvis frem til samme resultat (Jacobsen et. al., 2012;86).

4.0 Teori

I 1988 udgav sociologen Helen Ebaugh bogen *Becoming an Ex*, der omhandler den proces, man som individ gennemgår, når man forlader en rolle. Ebaugh mener, at alle individer i dag er eks'er, og en ting, alle her har tilfælles, er, at man engang identificerede sig med en social rolle, som man ikke længere har (Ebaugh, 1988;1). Teorien er dannet på baggrund af 185 interviews med forskellige eks'er – eksempelvis eks-nonner, transseksuelle, skilte, eks-læger og mødre uden forældremyndighed (Ebaugh, 1988;25). Hun kalder denne proces *exit-processen* og inddeler den i fire faser: *Den første tvivl, søgen efter alternativer, vendepunktet og skabelse af eks-rolle* (Ebaugh, 1988;34).

Den første fase i exit-processen – den første tvivl – opstår når rolleindehaveren begynder at sætte spørgsmålstejn ved og opleve tvivl omkring rolleengagementet. Den første tvivl medfører en ny fortolkning af virkeligheden og en erkendelse af, at tingene ikke er, som de før har fremstået. Tvivlsprocessen er som regel gradvis, da individet til at starte med oplever en overordnet utilfredshed og først efter noget tid bliver i stand til at specificere og formulere, hvad individet finder manglende. I nogle tilfælde kommer individet ikke længere end denne fase, og exit-processen stoppes allerede her (Ebaugh, 1988;41).

I løbet af den første fase udsender individet hyppigt signaler, der indikerer utilfredshed, og dette kalder Ebaugh for *signalerende adfærd*, og det "...can be defined as those signs, conscious or unconscious, that an individual is dissatisfied in his or her current role and is seeking role alternatives" (Ebaugh, 1988;70). En af konsekvenserne ved signalerende adfærd er, at signalerne kan opdages af andre, og disse signaler kan være tidlige tegn på, at individet er utilfreds i sin nuværende rolle (Ebaugh, 1988;70). Det påvirker individet, hvordan andre reagerer på disse signaler, og derved i hvilken grad utilfredsheden bliver forstærket eller undertrykt (Ebaugh, 1988;71). I forlængelse heraf påpeger Ebaugh også vigtigheden af *signifikante andre* for individet; beslutningen om at forlade en rolle er individets egen, men denne påvirkes alligevel af andre.

I den anden fase søger og evaluerer individet alternative roller. Denne fase er en sammenlignende proces, hvor fordele og ulemper ved alternative roller sammenlignes med fordele og ulemper ved den nuværende rolle, og dette kalder Ebaugh for *the exchange perspective* (Ebaugh, 1988;87-89). Når individet begynder at søge efter alternativer, bliver den signalerende adfærd bevidst, og individet begynder her at fokusere på adfærd, der indikerer util-

fredshed. Dette medfører "... *the effect of reinforcing their initial doubts and served of justification for the deliberate pursuit of alternatives*" (Ebaugh, 1988;96). Som tidligere nævnt reagerer signifikante andre enten positivt eller negativt på signalerne, som i denne fase er blevet tydeligere, og den sociale respons er af stor betydning for, hvorvidt individet fortsætter sin søgen efter alternative roller eller stopper helt (Ebaugh, 1988;96). I denne fase forstyrrer negativ respons exit-processen og får individet til at revurdere rollesituationen. Positiv respons fra signifikante andre fremskynder derimod processen, og mange individer oplever en lettelse, når der opmuntres til denne søgen efter alternativer (Ebaugh, 1988;98-100). Når individet har indskrænket sine rollealternativer og er tættere på at foretage et klart valg, bliver fokus rettet mod den mest ønskede og realistiske rolle. Her begynder man, ifølge Ebaugh, at identificere sig med værdier, normer, synspunkter og forventninger, som de individer, der er i den ønskede rolle, har (Ebaugh, 1988;107). For individer i en permanent rolle bliver denne fase ofte efterfulgt af følelsesmæssig begejstring "...*in which individuals experience feelings of freedom in actually perceiving a choice of roles*" (Ebaugh, 1988;101), og denne frihed beskrives som en befrielse og lettelse for individet (Ebaugh, 1988;101).

Den tredje fase – vendepunktet – omhandler det tidspunkt, hvor individet tager en definitiv beslutning om at forlade dets rolle, og dette sker ofte i forbindelse med et vendepunkt i individets liv. Ebaugh beskriver vendepunktet som en hændelse, der gør individet bevidst om, at tidligere retningslinjer, der før blev set som korrekte, nu ikke længere giver mening (Ebaugh, 1988;123). Nogle individer gennemgår en gradvis proces i forbindelse med beslutningen om at forlade en rolle, mens størstedelen oplever et mere dramatisk vendepunkt (Ebaugh, 1988;134). Ebaugh mener, at mange individer, der forlader en rolle, oplever en *vakuumfølelse*, hvor de er ængstelige og ikke føler, at de har et tilhørsforhold (Ebaugh, 1988;143). Yderligere bliver processen for at tilpasse og reetablere en social identitet nemmere og hurtigere for de individer, der har bygget broer, mens de var i deres tidligere roller – familiemedlemmer, venner eller kollegaer kan altså gøre tilpasningsprocessen nemmere for individet (Ebaugh, 1988;145-146). Hvis man derimod ikke har fået støtte fra nogen, kan man føle sig isoleret og alene. I forlængelse heraf gør Ebaugh opmærksom på, at det kan være svært for mange at etablere broer, mens de er i en given rolle (Ebaugh, 1988;147).

Skabelse af eks-rolle er den fjerde og sidste fase, individet gennemgår i exit-processen. Her skal individet skabe og tilpasse sig en eks-rolle, efter vedkommende har forladt sin tidligere rolle. Denne proces indebærer en spænding mellem fortid, nutid og fremtid, hvor individet

skal tage højde for sin tidligere rolleidentifikation og inkorporere denne i sin fremtidige identitet (Ebaugh, 1988;149). Samtidig med at individet prøver at etablere sig selv i en ny rolle og kæmper med at frigøre sig fra den tidligere rolle, forventer folk i samfundet en bestemt rolleadfærd baseret på individets tidligere rolle. Altså er der en spænding mellem selvdefinition og sociale forventninger. Yderligere mener Ebaugh, at det er et vigtigt øjeblik i exit-processen, når folk ikke længere opfatter individet som en eks. Ebaugh præsenterer nogle områder, som mange kæmper med i denne sidste fase i exit-processen. Et af områderne er *præsentation af selvet: Signalerende adfærd*, som omhandler, at individet begynder at vise tegn på et rolleskift. Individet signalerer til folk, at dette nu forventer en anderledes behandling og reaktion fra andre, end det fik i fortiden (Ebaugh, 1988;150). Et andet område betegner Ebaugh som *sociale reaktioner*. Når en eks signalerer, at denne ikke længere tilhører sin tidligere rolle, begynder folk at behandle og agere over for individet ud fra dennes eks-status – i mange tilfælde er en eks-status nemlig mere fremtrædende for andre end en nuværende rolle (Ebaugh, 1988;155). *Ændrede netværk* er et tredje område, hvori det er meget sjældent, at individet oplever et rolleskift, uden at det også ændrer, hvilke mennesker der værdsættes, og hvem der forbindes med venner (Ebaugh, 1988;168). Et fjerde område kalder Ebaugh for *rolle-rest*, og det defineres som dele af individets identitet fra en tidligere rolle, som forbliver hos individet selv efter rolle-exit (Ebaugh, 1988;173). For nogle eks'er er rolle-rest ikke en konstant egenkab, men kommer ofte til udtryk i specifikke situationer, hvor man bliver mindet om den tidligere rolle (Ebaugh, 1988;178). Ebaugh påpeger til sidst, at eks'er kan have tilbagevendende drømme om at være en del af den tidligere rolle, men at disse ikke er udtryk for, at man betvivler sin beslutning, men nærmere dybtliggende minder om de kvaler, man har været igennem i forbindelse med denne proces (Ebaugh, 1988;179).

I 1996 udgav sociologen Richard Jenkins bogen *Social Identity*, der tager udgangspunkt i opfattelsen af social identitet som individets forståelse af sig selv i relation til sociale omgivelser (Jenkins, 2006;18). Jenkins mener, ligesom Ebaugh, at fremtiden ikke længere er lige så forudsigelig, som den tidligere har været, og individets identitet er altså ikke givet på forhånd, men er derimod altid til forhandling (Jenkins, 2008;31; Jenkins, 2006;12).

Jenkins definerer *identitet* som “...our understanding of who we are and who other people are, and, reciprocally, others people's understanding of themselves and of others (which includes us)”

(Jenkins, 2008;18). Identitet er ikke noget, man kan påberåbe sig, og derfor skal identitet bekræftes af andre i sociale samhandlinger. Jenkins mener derudover også, at identitet er nært forbundet med klassifikation, og det er ud fra *kategorisering*, at vi som individer prøver at identificere andre med det formål at agere i forhold til dem (Jenkins, 2006;11-12). Jenkins definerer *identifikation* som måden, hvorpå individer eller grupper adskiller sig fra andre individer eller grupper, og identitet drejer sig altså, som tidligere nævnt, om at vide, hvem der er hvem (Jenkins, 2008;18). I forlængelse heraf påpeger Jenkins, at nogle individer ikke kan bevise, hvem de er, og derved selv ikke forekommer at vide, hvem de er; dette kalder han for *sammenblandet identitet* (Jenkins, 2006;30). Når man møder fremmede, mener Jenkins, at en af de første ting man gør, er at placere dem på sit *mindscape*, og måden, dette gøres på, kan eksempelvis være ud fra fremtoning, påklædning og sprog. Som individ forsøger man at fremstille sig selv på en bestemt måde "*...so that others will work out who we are along the lines that we wish them to*" (Jenkins, 2008;26).

Ifølge Jenkins er individet og kollektivet ikke fuldstændig adskilt. Jenkins påpeger dog, at individuel identifikation lægger størst vægt på forskelligheder, hvor kollektiv identifikation betoner ligheder – dog med det in mente, at begge vokser ud af samspillet mellem forskellighed og lighed (Jenkins, 2008;37-38).

Jenkins kalder samfundet for *den menneskelige verden* og beskriver dette som stedet, hvor individ og kollektiv forenes (Jenkins, 2008;38), og dette kan idealtypisk forstås som tre særskilte ordener; *den individuelle orden*, *samhandlingsordenen* og *den institutionelle orden*, og disse ses som sameksisterende (Jenkins, 2008;39). Den individuelle orden består af kropsliggjorte individer og det, der foregår i deres hoveder. Identifikation kan ikke isoleres fra kropsliggørelse, da kroppen er "*...a referent of individual continuity, an index of collective similarity and differentiation, and a canvas upon which identification can play*" (Jenkins, 2008;41). Jenkins ser *selvet* som en vedvarende helhed af selvidentifikation (det indre), og måden, hvorpå andre definerer en (det ydre). Dette understøtter også *identifikationens indre-ydre-dialektik*, som er den proces, hvor alle identiteter dannes (Jenkins, 2008;40). Dette beskriver Jenkins også i et af sine andre værker, *Rethinking Ethnicity* (2008), hvor han understreger, at det er "*...in the meeting of internal and external definition that identity, whether collective or individual, is created*" (Jenkins, 2008;55). Han påpeger her yderligere, at den ydre definition – altså andres definition af individet eller kollektivet – påvirker den indre definition (Jenkins, 2008;59).

Den anden orden – samhandlingsordenen – udgør relationerne mellem individer og det, der findes mellem disse (Jenkins, 2008;39). I henhold til indre-ydre-dialektikken, er det, der tænkes om en, lige så vigtigt, som det, man tænker om sig selv. Herved skal identiteten accepteres eller afvises af dem, individet omgås (Jenkins, 2008;42). Som tidligere nævnt vil individet fremstille sig selv på en bestemt måde, og afhængigt af, hvorvidt dette bliver accepteret eller afslået, bliver dette også en del af individets identitet i andres øjne (Jenkins, 2008;71).

Den tredje orden – den institutionelle orden – består af mønstre, organisering og *“...established-ways-of-doing-things”* (Jenkins, 2008;39). Jenkins skelner her mellem processer vedrørende gruppeidentifikation og kategorisering, hvor førstnævnte omhandler det indre og sidstnævnte omhandler det ydre i indre-ydre-dialektikken (Jenkins, 2008;44).

Ifølge Jenkins er selvet den tidligste identitet, individet indtræder i og derved også den mest modstandsdygtige over for forandring (Jenkins, 2008;70). Udformningen af selvidentiteten udgøres ofte af de mennesker, man har relationer til, da karakteren af disse siger noget om en. Her kan andre mennesker enten acceptere det, man mener, at man præsenterer, tilbagegive det eller foreslå et alternativ. Individet kan også benytte sig af andre ydre ressourcer, der bidrager til selvidentifikationen; her gives eksempler på tøj, kæledyr, religiøse skikke, musik, bolig og beskæftigelse (Jenkins, 2008;71). Identiteter, som dannes i barndommen, er, ifølge Jenkins, mindre fleksible end identiteter, som tilegnes senere, og *“...the more unilateral the internal-external traffic, the less negotiable the resultant identity is likely to be, the smaller the room for manoeuvre”* (Jenkins, 2008;84).

Jenkins ser det kollektive som lighed blandt og mellem flere individer. Kollektiv identifikation forbindes derfor med mennesker, som tilsyneladende er ens – en af de ting, et kollektiv har til fælles, er forskelligheden fra andre kollektiver. Det er ud fra andres forskellighed, at et kollektivs lighed bringes i fokus. I forlængelse heraf mener Jenkins også, at det oftest siger noget om en selv, når man udtaler sig om andre (Jenkins, 2008;102-103).

Jenkins skelner mellem to forskellige måder at forstå interaktionen for kollektiv identitet; ved den første ved folk, hvem og hvad de er og ved den anden, er man uvidende om medlemskabet eller eksistensen af kollektivet. Den første kan betragtes som en gruppe, hvor medlemmerne gensidigt anerkender hinanden, og den anden kan betragtes som en kategori, der defineres vilkårligt og på baggrund af et hvilket som helst kriterium (Jenkins, 2008;104).

Organisationer er særlige former for institutioner, hvori der, ifølge Jenkins, altid findes medlemmer. De defineres endvidere som former for institutioner, hvor medlemmerne går sam-

men om at opnå mål, som har til formål at identificere organisationen. Der findes kriterier for identificering og rekruttering af medlemmer, og derudover er der en arbejdsdeling i organisationen og et anerkendt mønster for beslutningsprocesser. Her påpeger Jenkins, at et organisatorisk medlemskab er en del af individets individuelle identitet (Jenkins, 2008;167). Organisationer er afgrænsede netværk af individer og adskiller medlemmer fra ikke-medlemmer. Når medlemmer af en given organisation lever deres liv helt og holdent inden for dennes rammer, kaldes dette, ifølge Jenkins, for en *total organisation* (Jenkins, 2008;169-170).

Bekræftelse i en organisation kan, ifølge Jenkins, antage mange former; dette kunne eksempelvis være ritualer eller ceremonier, der har til formål at skabe en overgang fra et iboende til et faktisk medlemskab, og her kan det altså være fuldt medlemskab af et givent samfund, der er på spil. Jenkins gør opmærksom på, at der er en forbindelse mellem disse ritualer og identifikationens indre-ydre-dialektik, hvor "*...the enhancement of experience which ritual offers [...] plays an important role in their internalisation of identification*" (Jenkins, 2008;174-175). Disse ritualer får betydning for frembringelsen af den individuelle indre identifikation med det ydre kollektiv, da medlemmet på denne måde føler sig som en del af den større organisationsmæssige helhed (Jenkins, 2008;175). Identifikationens indre-ydre-dialektik eksisterer, ifølge Jenkins, både mellem medlemmer, samt medlemmer og ikke-medlemmer (Jenkins; 2008;183). Et medlemskab af en organisation forårsager en styring af individets adfærd og en individuel underkastelse af de kollektive rutiner. Af denne grund kan et organisationsmæssigt medlemskab både udelukke og muliggøre andre medlemskaber – at melde sig ind i en organisation kan altså betyde, at man skal melde sig ud af en anden. I henhold til dette kan en identitet med organisationsmæssig oprindelse overskygge de fleste andre aspekter ved den individuelle identitet (Jenkins, 2008;185-186).

5.0 Analyse

Dette analyseafsnit er opdelt i otte afsnit; det første er en beskrivelse af Jehovas Vidner som total organisation og det fællesskab, der eksisterer. De efterfølgende seks afsnit er opdelt efter interviewene med de forskellige informanter – Isabella, Brian, Hanne, Peninna og Louise – og fokusgruppen. Det sidste afsnit (afsnit 5.8) er en opsamling, hvor de foregående analyser holdes op mod hinanden.

5.1 Jehovas Vidner som total organisation

Med udgangspunkt i Jenkins kan trossamfundet Jehovas Vidner betegnes som en organisation, da man kan argumentere for, at der altid findes medlemmer – der er nemlig 7.965.954 medlemmer fordelt over 239 lande⁸. Medlemmerne går sammen om at opnå organisationens mål; at ære Jehova og bruger *“...regelmæssigt tid på at lære andre om Bibelen og Guds rige”*⁹. Kriterierne for at blive døbt – og derved få fuldt medlemskab af Jehovas Vidner – indebærer, at man skal *“...tilegne sig kundskab, vise sin tro, ændre sind, vende om og indvi sig til Jehova”* (Ukendt forfatter, 2012;183). Der findes en arbejdsdeling og et anerkendt mønster for beslutningsprocesser, hvor det er et råd af ældste, der fører tilsyn med en menighed¹⁰. Man kan argumentere for, at Jehovas Vidner er en total organisation, da det – med udgangspunkt i informanterne i denne opgave – forventes, at medlemmerne lever deres liv helt og holdent inden for organisationens rammer. Som et eksempel herpå beskriver Brian, at *“...al ens aktivitet skulle i øvrigt dreje sig om Jehova og det evige liv”*, og Peninna gør opmærksom på, at det ikke var tilladt at have kæledyr, da hun ikke måtte *“...connecte til noget som helst andet end Jehova”*. Hanne fortæller også, at hun blev forelsket i en dreng i 5. klasse og skrev *“...ordret i min dagbog: ‘Men det må jeg jo ikke’”*. Jehovas Vidner som total organisation var medvirkende til, at Grith, Simon og Anja oplevede, at de ikke kunne deltage i julearrangementer i skolen, og Anja siger hertil, at *“...de andre gik hen og trak en pakke henne i pakkekalenderen [...] der var jo ikke nogen til os, fordi vi måtte ikke være med jo”*. I fokusgruppen lægges der yderligere vægt på, at livet i Jehovas Vidner var præget af betingelser, hvortil Simon siger: *“Før vi elsker dig, skal du gøre sådan her. Hvis du ikke gør det...”* og Anja fortsætter *“...så kan vi ikke bruge dig”*.

⁸ Jehovas Vidner, “Om Jehovas Vidner” (<http://www.jw.org/da/jehovas-vidner/>)

⁹ Jehovas Vidner, “Jehovas Vidner – Hvem er vi?” (<http://www.jw.org/da/>).

¹⁰ Jehovas Vidner, “Hvordan er Jehovas Vidners menigheder organiseret?” (<http://www.jw.org/da/jehovas-vidner/ofte-stillede-spørgsmål/menigheder-organiseret/>)

Det, at Jehovas Vidner er en total organisation, er medvirkende til at skabe en vis tryghed for medlemmerne; Brian lægger vægt på, at det var *"...rart at vide, hvad der skulle ske i fremtiden"*, og i forlængelse heraf påpeger Peninna, at man ikke behøvede at *"...være bange for noget"*. Dog medvirker et helt og holdent liv i denne organisation også, at Grith oplevede dårlig samvittighed som *"...en trofast følgesvend"*, hvortil Anja indskyder: *"Den har du bare hængende hele tiden; jeg burde, jeg burde, jeg burde lige nu"*.

De to observationer skaber en god forståelse for det fællesskab, informanterne har været en del af, og hvilket eksistentielt grundlag de har skullet forlade – dette kan eksemplificeres med, at Paradis ved et af menighedsmøderne blev omtalt med begejstring i stemmen, og folk gav udtryk for, at de så frem til dette.

Når resten af analysen skal læses, er Jehovas Vidner som total organisation, konsekvenserne heraf og det eksistentielle grundlag med til at skabe en bedre forståelse for, hvilke udfordringer informanterne har mødt i forbindelse med bruddet med Jehovas Vidner.

5.2 Analyse af Isabella

Isabellas første tvivl opstår, da hendes søster forlader Jehovas Vidner, og *"...dét, at hun gik ud af det, satte nogle tanker i hovedet på mig"*. Det er dog først som 25-årig, at hun kan specificere, hvad hun er utilfreds med, hvor hun bliver ved med at *"...holde mig til det der ord 'hjernevask'"*. Dette eksemplificerer hun med, at hvis man kom til at nynne en julemelodi, *"...jamen så kunne jeg jo græde mig selv i søvn og bede til Gud: 'Ej, du må ikke slå mig ihjel, du må ikke slå mig ihjel'"*.

Isabella beskriver, hvordan hun allerede som 8-9-årig begyndte at føle, at *"...det var enormt pinligt at gå ud og banke på folks dør lørdag formiddag klokken 10, ikke?"*, og derudover oplevede hun, at møderne var kedelige. Sammenholdt med Ebaugh kan dette anses som signalerende adfærd.

Isabellas mand i Jehovas Vidner kan betragtes som en signifikant anden, der holdt hende i rollen; da Isabella begyndte at trække sig og ikke ville med til møderne, tvang han hende til at studere med de ældste.

I folkeskolen kom Isabellas forskellighed fra klassekammeraterne til udtryk, når der eksempelvis var fødselsdag i klassen, og alle skulle stå op og synge fødselsdagssang for fødselsdags-

barnet, som var den eneste, der skulle sidde ned; *“Det var jo ikke mig, der har fødselsdag, men jeg måtte ikke rejse mig, fordi man må ikke ære mennesker. Det er noget af det mest pinlige”*.

Med udgangspunkt i Ebaughs vendepunkt tager Isabella en definitiv beslutning om at forlade Jehovas Vidner, da hun er *“...gift med en mand, der slog mine børn og voldtog mig dagligt, og på et tidspunkt, der når jeg dertil hvor jeg siger: ‘Det er simpelthen løgn det her!’”, og “...jeg siger til min mand en søndag: ‘Nu er det slut. Nu går jeg en tur med mine børn [...] og når jeg kommer tilbage, så er du væk herfra’”*.

Med udgangspunkt i Ebaughs vakuumfølelse følte Isabella, at hun mistede alt og var uden tilhørsforhold efter bruddet. Hun beskriver denne periode således: *“...havde du set en skygge, så var det sikkert mig, der kravlede rundt dernede”*.

I skabelsen af Isabellas eks-rolle har psykologi på HF haft stor betydning, da *“det satte nogle tanker i hovedet i gang på mig; ‘kan du også tænke sådan her?’”,* og dette var en hjælp til at frigøre hende fra sin tidligere rolle. Isabella kan derudover nu se tilbage på sin tid i Jehovas Vidner, og være *“...glad for de erfaringer jeg har fået med mig”*. En rolle-rest hos Isabella kommer til udtryk ved, at hun er af den overbevisning, at hun har en skytsengel ved navn Gabriel, og dette kommer fra, at hun i sin tidligere rolle som Jehovas vidne også havde skytsengle – blandt andet også en med navnet Gabriel.

Isabella fortæller, at hun altid har følt sig som Jehovas vidne, og at dette var, ifølge hende selv, bestemt fra fødslen. Sammenholdt med Jenkins kan dette forklare, hvorfor det har været en lang og svær proces for Isabella at forlade Jehovas Vidner. Identiteter, som dannes i barndommen, er nemlig ikke særlig fleksible, og her er det tydeligt, at Isabellas identitet allerede blev dannet som barn. Dette kan have haft indflydelse på hendes muligheder for at tilegne sig andre identiteter.

5.3 Analyse af Brian

Brians første tvivl opstår, da han første gang får en kæreste, og de ældste i menigheden splitter dem ad. Her sætter Brian spørgsmålstegn ved, at de ældste har *“...gået ind og pillet ved mit liv”*. Brian har aldrig kunnet lide at være Jehovas vidne, og dette kan betragtes som signalerende adfærd. Denne kom blandt andet til udtryk ved hans ønske om at være almindelig – dette eksemplificerer han med en erindring fra hans folkeskoleår, hvor der var emneuge, og de skulle smage mad fra Grønland. Her kunne han *“...se på alle mine klassekammerater, at de prøv-*

vede at spise de der ting der, jeg kan huske duften af det, og hvor meget jeg egentlig bare havde lyst til at prøve at spise det der". En anden form for signalerende adfærd kommer til udtryk ved, at Brian har været oprørsk hele sin barndom, og her har hans forældre, i henhold til Ebaugh, været signifikante andre, der har forsøgt at undertrykke denne utilfredshed ved en række foranstaltninger og straffe. Her kommer han med et eksempel, hvor han som 12-13-årig har fanget fluer og sat fedtfigre på vinduerne. På foranledning fra de ældste resulterede dette i en straf, hvor han skulle tidligt i seng, og "*...det der år, hvor jeg ikke så nogle kammerater [...] Det gjorde et eller andet ved mig*".

I henhold til Jenkins er Brian aldrig blevet bekræftet rituellet eller ceremonielt med dåben, hvilket betyder, at han ikke har haft fuldt medlemskab, og at hans identifikation ikke i lige så høj grad er blevet internaliseret. Dette kan derfor være en forklaring på, at han ikke har følt sig som en del af den større organisationsmæssige helhed. Brian mener, at han i sin barndom havde to forskellige personligheder – "*Den ene var Jehovas Vidner-drengen, som opførte sig pænt [...] Den anden personlighed, når man var væk hjemmefra, for eksempel i skole, så var man helt anderledes*". Med udgangspunkt i Jenkins er dette et udtryk for sammenblandet identitet, da han ikke ved, hvem han er og derved er ét det ene øjeblik og noget andet det næste.

I henhold til Ebaughs anden fase har Brian vurderet fordele og ulemper ved både alternative roller og rollen som Jehovas vidne, hvor ønsket om frihed har været en fordel ved den alternative rolle. Herefter har Brian, sammenholdt med Ebaugh, prøvet at identificere sig med en alternativ rolle blandt de verdslige, som endte ud i stofmisbrug. Som tidligere nævnt mener Ebaugh, at individet her oplever følelsen af frihed og muligheden for selv at vælge sin rolle, hvilket Brian også oplevede; "*...man kan forme sine egne værdier, og sige: 'Jeg vil være skolelærer af den og den grund.' Det kunne jeg ikke tidligere*".

Brians brud med Jehovas Vidner kommer, da han skal undervise en 5. klasse i historie, og her skal han redegøre for de første mennesker i Danmark, hvor han opdager, at jorden er ældre, end han har lært i Jehovas Vidner. Han står derfor over for dilemmaet om, hvorvidt han skal fortælle sine elever om det, Jehovas Vidner har lært ham, eller det, der står i lærebogen. Her gør han op med sig selv, at "*...jeg er nødsaget til at fortælle det, der står i bogen*", og han beskriver selv oplevelsen som et "*...lynedslag [...] jeg tabte min tro den eftermiddag*". Med udgangspunkt i at Jenkins mener, at et organisationsmæssigt medlemskab kan udelukke andre medlemskaber, kan man argumentere for, at Brian stod over for et valg mellem to organisationer, hvis medlemskaber udelukkede hinanden. Sammenholdt med Ebaugh er denne oplevel-

se vendepunktet, der får Brian til at tage en definitiv beslutning om at forlade Jehovas Vidner – her bliver han bevidst om, at retningslinjerne i Jehovas Vidner er baseret på viden, som han ikke længere opfatter som korrekt.

Efter bruddet følte Brian, at han stod *"...helt fuldstændig alene"* og ikke havde nogen at tage kontakt til. Dette kan sammenholdes med Ebaughs vakuumfase, og da Brian ikke havde bygget nogle broer inden bruddet, blev det også vanskeligere at finde et nyt tilhørsforhold.

Brian beskriver det som et chok, da han finder ud af, at alt, hvad han har fået at vide tidligere, ikke længere er gældende eller hænger sammen. Brians individuelle og kollektive identitet falder altså fra hinanden, da han bryder med Jehovas Vidner, og dette betyder, at han skal skabe ny kollektiv og individuel identitet og derved et nyt selv. Dette er udfordrende, da selvet, i henhold til Jenkins, er den mest modstandsdygtige identitet over for forandring.

Ved Ebaughs fjerde fase skal individet skabe og tilpasse sig eks-rollen, og Brian har nu, i henhold til Ebaugh, tilpasset sig sin eks-rolle og inkorporeret denne i sin identitet, da han accepterer sin fortid, og at denne nu er en del af hans fremtidige identitet.

I forbindelse med bruddet har Brians netværk blandt andet ændret sig, da han ikke længere har samme kontakt til sin familie som før. Den største konsekvens har her været, at *"...opdage at jeg ikke længere har en familie, som der gider at bruge tid på mig"*. Han kæmper derfor for at få sin familie tilbage, så hans netværk på dette punkt kan blive som før.

5.4 Analyse af Hanne

Hanne husker ikke særlig tydeligt, hvornår hun begyndte at tvivle, og hvad hun tvivlede på. Hun mener dog, at hun som 21-årig begyndte at stille spørgsmålstejn ved, hvorvidt det er rigtigt, *"...det som Jehovas Vidner egentlig siger"*. Hanne påpeger, at det er svært og tager lang tid at finde frem til, fordi *"...man i 21 år er indoktrineret med det der"*. Sammenholdt med Ebaugh kan man argumentere for, at Hanne har haft svært ved sætte ord på og specificere den overordnede utilfredshed. Dette kommer også til udtryk, da Hanne fortæller, at hun som barn *"...drømte om, at jeg var et forbyttet barn, så det har nok egentlig været ret tidligt, det slog mig, [...] at jeg ikke ønskede at være et Jehovas vidne, jeg kunne bare ikke sætte ord på det"*. Hanne kedede sig til menighedsmøderne, og dette kan betragtes som signalerende adfærd; *"...set i bakspejlet har jeg nok ikke været særlig troende"*. Signalerende adfærd, som viser sig i Hannes teenageår, kommer også til udtryk, da dem *"...jeg sådan blev tiltrukket af, det var dem, som også"*

havde lyst til noget fest og noget farver og nogle bajere". Her kan hendes forældre betragtes som signifikante andre, der reagerer negativt på denne signalerende adfærd ved, at hun ikke måtte *"...gå til fester [...] jeg måtte stort set ingenting"*. Hannes veninders forældre kan også betragtes som signifikante andre, fordi *"...de synes simpelthen, det var så synd for mig, at jeg ikke måtte komme nogen steder, så de løj over for mine forældre"*. Disse kan altså, med udgangspunkt i Ebaugh, betragtes som signifikante andre, der reagerede positivt på Hannes signalerende adfærd og dermed kan have været medvirkende til at fremskynde processen.

Hanne skal på et tidspunkt flytte til en ny menighed, og *"...da jeg skal til og afsted [...] nu skal jeg starte på en frisk, og nu skal Hanne være den der troende Jehovas vidne [...] så sladrede ham der gutten"*. Han sladrede om, at de havde været i seng sammen, og dette fik den konsekvens, at Hanne i den nye menighed skulle *"...snakke med tre mænd, jeg aldrig havde set før, og sex var et totalt tabu hjemme ved mig"*. Vendepunktet indtræffer her, da Hanne ikke havde lyst til dette, *"...så jeg skrev et brev til den her menighed i Esbjerg, at pt. så kunne jeg simpelthen psykisk ikke klare det"*. Hanne flytter herefter til samme by som sin søster, der er udstødt, og dette giver hende mulighed for at starte på en frisk. Hannes forældre kan betragtes som signifikante andre, der gjorde det svært for hende at forlade rollen grundet frygten for, at hendes forældre ville *"... slå hånden af mig, hvis de fandt ud af alt det, jeg faktisk rendte rundt og lavede"*.

Man kan, med udgangspunkt i Ebaugh, argumentere for, at Hanne efterfølgende oplever en vakuumfølelse, hvor hun ikke føler, hun har et tilhørsforhold; *"...alt, hvad det er, I kender, det er bare væk. Helt 'Palle alene i verden'"*. Samtidig nød hun friheden, hvor hun eksempelvis *"...kunne gå ned ad gågaden med en fyr i hånden"*.

Efter bruddet med Jehovas Vidner får Hanne en halskæde med et kors af sin veninde, og denne har hun i starten svært ved at gå med, da det ikke er tilladt at bære dette symbol i Jehovas Vidner. Dog begynder hun efter kort tid alligevel at bære det. Efter bruddet begyndte hun også at leve et liv, der var modsat livet i Jehovas Vidner; *"...jeg har arbejdet i en bar, hvor jeg så senere blev stripper jo, ikke også, jeg knaldede til højre og til venstre og drak og tog lidt stoffer, og alt muligt"*. Sammenholdt med Ebaugh kan dette og halskæden betragtes som den signalerende adfærd og nye præsentation af selvet, som individet udviser i den fjerde fase, og med udgangspunkt i dette vil Hannes intention altså være at signalere til folk, at hun forventer en ny behandling og reaktion, end den hun fik, da hun var Jehovas vidne. I henhold til Jenkins kan man argumentere for, at Hanne prøver at påvirke, hvor fremmede placerer hende på deres mindscape – her vil hun ikke længere placeres og defineres som Jehovas vidne.

Som det, ifølge Ebaugh, kendetegner rolle-skift, ændrede Hanne også sit netværk; hun mistede størstedelen af sin familie, og samtidig er det ændret, hvem Hanne forbinder med venner, og hvorfor disse værdsættes; hun kan i dag snakke med sine veninder om *“alt simpelthen. Lige fra dagligdagens små, øh... til super perversiteter, nej... Ej, til alt, det er alt”*.

Hanne fortæller, at hun i dag ikke ser sig selv som et “almindeligt” menneske, men nærmere som et eks-Jehovas vidne. Ud fra Jenkins’ teori, kan man her argumentere for, at Hannes selv-identifikation skyldes, at andre definerer hende som et eks-Jehovas vidne. Hvis Hanne, i henhold til Jenkins, tidligere har forsøgt at fremstille sig selv som værende noget andet end eks-Jehovas vidne, kan dette tænkes at være blevet afslået, da hendes eks-status, med udgangspunkt i Ebaugh, vil være mere fremtrædende end en anden rolle. Derfor kan man argumentere for, at eks-rollen er blevet en fremtrædende del af hendes identitet i andres og hendes egne øjne – dette skyldes altså, at det, andre definerer en som, påvirker hvordan, man definerer sig selv.

Da Hanne var barn, var hun bange for Harmagedon og drømte om dette om natten. Disse drømme har fulgt hende gennem årene og kan derfor betragtes som en rolle-rest, som hun endeligt gav slip på for fem år siden. Hanne brugte ordet “verdslige” under interviewet, når hun skulle fortælle om folk uden for Jehovas Vidner i dag. Da interviewet kan betragtes som en situation, hvor hun bliver mindet om sin tidligere rolle, kan man ud fra Ebaugh argumentere for, at brugen af Jehovas Vidners terminologi er et udtryk for en rolle-rest. I forbindelse med rolle-rest påpeger Hanne også, at hun *“99 procent af tiden, der føler jeg mig som alle andre, og så ind i mellem, så popper der lige et eller andet op, hvor jeg alligevel kan sådan, altså føler mig anderledes”*.

5.5 Analyse af Peninna

Pennina begynder første gang at tvivle, da de ældste i menigheden råder hende til at få en abort som udstødt, og *“det kan jeg ikke tro, det kommer fra Gud, når nu det er forbudt”*. En anden form for tvivl opstår, da Peninna bliver gift tredje gang, hvor hun får en mand, der tidligere har været ældste, og han lærer hende, at hun skal se på Jehovas Vidner som en forening.

Peninna har aldrig følt sig som et Jehovas vidne, og ud fra Jenkins kan dette forklares med, at hendes forældre var udstødt de første år af hendes liv; hun havde altså ikke identiteten som Jehovas vidne som barn, og identiteter, der netop dannes i barndommen, er mindre fleksible

og giver mindre plads til andre identiteter. Peninna beskriver det selv således: *"...jeg tror, at de der år i den klapvogn, hvor jeg skulle afskæres fra normal social kontakt til andre mennesker [...] Jeg tror på en eller anden måde, at det har sat et lillebitte frø inden i mig"*. Når Peninna ser tilbage på sin tid som Jehovas vidne, kan hun huske følelsen af at være *"...totalt alene i enhver henseende"*. Ud fra Jenkins kan man argumentere for, at både medlemmer af Jehovas Vidner og ikke-medlemmer definerede hende som Jehovas vidne, hvilket ikke stemte overens med hendes selvidentifikation, hvor hun, som nævnt, ikke følte sig som et Jehovas vidne.

Som signalerende adfærd kan man pege på, at Peninna som Jehovas vidne følte, at *"det fedeste det var, når mine forældre, deres bil gik i stykker, fordi så kunne vi ikke komme i Rigssalen"*, og at hun, når det var jul, havde sin egen hemmelige juletradition, hvor hun læste i en bog, der omhandlede julen og *"...det var sådan min måde at holde jul på"*.

Da Peninna gik i folkeskole havde hun en klasselærer, der nogle gange tog hende med hjem, da læreren havde set, at *"...der var noget, der ikke fungerede"*. Senere får Peninna en anden klasselærer, og *"...hun ser mig også"*. Hun giver hende *"...lov til at tegne lagkager på tavlen, når de andre har fødselsdag"* og gå *"... Santa Lucia og sådan noget, det ved mine forældre ikke, og den dag at de er der, der gør jeg ikke"*. Begge klasselærere kan betragtes som signifikante andre, der reagerede positivt på Peninnas signalerende adfærd og derved var med til at fremskynde exit-processen.

Peninna bliver døbt som 16-årig, og dengang *"...måtte man gerne have badedragter på, det udnyttede jeg selvfølgelig fuldt ud"*. Dette kan betegnes som signalerende adfærd, da det kan ses som et udtryk for utilfredshed i rollen som Jehovas vidne. I forbindelse med dåben fortæller Peninna, at *"...det at blive døbt ville gøre, at jeg blev accepteret [...] Men da jeg så bliver døbt, der tænker jeg 'Nå nu bliver jeg rigtig', men det hjælper skisme ikke noget"*. Dåben er et ritual, og dette burde, ifølge Jenkins, medføre, at Peninna skulle føle sig som en del af den større organisationsmæssige helhed. Dette får altså ikke den betydning for frembringelsen af Peninnas individuelle indre identifikation med det ydre kollektiv, som hun havde håbet på ved at blive døbt.

Peninna fortæller om en episode, hvor en veninde af familien, som er blevet udstødt, kommer for at besøge dem, og her erindrer Peninna, at *"...jeg står i døren og vil hen til den her pige [...] Og så holder mine forældre mig tilbage og vil ikke lukke hende ind"*. Her kan Peninnas forældre betragtes som signifikante andre, der forsøgte at holde hende i rollen som Jehovas vid-

ne ved at undertrykke den signalerende adfærd, hun udviste, da hun ville trøste veninden af familien.

Peninnas tredje mand kan betragtes som en signifikant anden, der var åben over for muligheden for rollealternativer, da han *"...satte mig i gang og købte lærreder og sådan noget"*.

Gennem Peninnas opvækst og i forbindelse med hendes tvivl om at forblive i rollen som Jehovas vidne har signifikante andre støttet og vist hende, at der er mulighed for at få en anden rolle. Hendes tredje mand har især gjort det muligt for hende at indskrænke sine rollealternativer og yderligere muliggjort, at hun har kunnet identificere sig med værdier, normer og synspunkter, som rollen kunster havde. Hun identificerer sig ved dette ved at *"...arbejde sammen med kunstnere og lære en masse mennesker at kende, som ikke er Jehovas vidner"*. Endvidere underviste hun på SFOF's sommerlejr på Livø, og *"der måtte jeg godt nok se mig selv i spejlet hver morgen og tænke: 'Er du Jehovas vidne? Eller hvad er du?'"*.

Vendepunktet for Peninna opstod, da hun som udstødt skulle skrive et brev for at blive optaget i Jehovas Vidner. Her fortæller hun Gud, at hun i brevet kun skriver: "Jeg vil gerne optages", og hvis hun bliver optaget på denne baggrund, tror hun ikke på Guds eksistens, *"fordi så er du ikke derhenne [...] Hvis de så optager mig, og påstår, at de har fået besked fra dig om, at jeg er okay, så ved jeg, de lyver"*. Vendepunktet kommer her, da Peninna bliver optaget, og hun tager her den definitive beslutning og møder ikke op og har ikke været der siden.

Peninna havde til hensigt at forlade Jehovas Vidner og samtidig bevare kontakten til sin familie – dette, har hun dog erfaret, ikke har kunnet lade sig gøre, hvilket Ebaugh også beskriver ved, at det er sjældent, individet oplever et rolle-skift uden også at ændre sit netværk. I forbindelse med ændrede netværk har hendes tid i Jehovas Vidner også påvirket hende således, at hun på nuværende tidspunkt ikke har nogle nære venner, da hun har *"...rigtig rigtig svært ved at connecte til andre mennesker på et sådan dybt menneskeligt plan"*.

I skabelsen af eks-rollen er Peninna kommet til et punkt, hvor hun mener, at fortiden – i kraft af, at hun er *"...en sej ukrudtsplante"* – har gjort hende stærk.

En rolle-rest for Peninna kan være hendes forhold til døden, som hun ikke helt er afklaret med; her har hun stadigvæk et ønske om at leve for evigt; *"det er fordi, jeg tænker bare, jeg kunne godt tænke mig at leve altid. Jeg har ikke lyst til at dø"*. Her er det også værd at nævne, at det, i forbindelse med bruddet, var svært for Peninna at gå fra at være Jehovas vidne med evigt liv til at placere sig selv i kategorien verdslig og dødelig – her beskriver hun, at hun første gang *"...havde panikangst"*.

En anden rolle-rest, som Peninna arbejder med at lægge bag sig, kommer til udtryk i situationer, hvor hun skal til møde, og der sidder mere end to mænd i habit og jakkesæt. Hun reagerer på dette, da denne situation forbindes med *"...et møde med Jehova... altså, hvor jeg skulle ind til de her forhør [...] Det er mine ben, der begynder at ryste [...] Det er udelukkende det der visuelle udtryk af de her ældste"*.

5.6 Analyse af Louise

Louises første tvivl opstår, da hun som 12-årig begynder at læse og forstå Biblen på en anden måde end tidligere. Det tog hende dog noget tid at give sig selv lov til at have disse tanker, og der gik, i overensstemmelse med Ebaugh, noget tid før hun var i stand til at specificere, hvad hun tvivlede på; nemlig at *"...det der skulle afspejle den sande menighed, det var den indbyrdes broderkærlighed, altså. Den er jo ikke til stede"*.

Louise fortæller, at hun i folkeskolen var den eneste, der ikke måtte samle på Pokémon-kort, hvilket gjorde, at hun, i henhold til Jenkins, adskilte sig fra de andre elever i klassen, og dette tydeliggjorde, hvem hun var og bidrog til hendes selvidentifikation.

Louise fortæller yderligere, at hun godt kunne lide at være til stævner, hvor man kunne *"...tage sådan et lille skilt på, og så er der bare 30.000 mennesker, der kan lide en"*. Med udgangspunkt i Jenkins kan man her argumentere for, at man først og fremmest bærer skilte til stævnerne for at betone den indbyrdes lighed, men samtidig også for at understrege, hvordan man som individ og kollektiv adskiller sig fra andre. Da Louise var Jehovas vidne, kunne hun *"... godt lide at fiske en gang imellem. Hvor hvis jeg kunne se mit snit til det, så kunne jeg da godt lige være væk en halv dag"*, og derudover var hun ikke begejstret for menighedsmøder, hvor *"...jeg sådan tænkte: 'Hvornår kommer det paradiset, så jeg kan slippe for at gå til de møder altså?'"*. Dette kan i henhold til Ebaugh betragtes som signalerende adfærd, da det indikerer, at hun ikke var tilfreds i sin rolle. Her kan en signifikant anden være en veninde, hun fik i 8. klasse, efter Louise begyndte at tvivle på Jehovas Vidner, og hun brugte denne veninde til at diskutere disse tanker med – hun beskriver også sin veninde som den eneste, der har været der, fra hun var i Jehovas Vidner til nu.

Med udgangspunkt i Ebaugh så Louise på daværende tidspunkt både fordele og ulemper ved at blive i og forlade Jehovas Vidner; *"...hvis Paradiset det er sammen med mine forældre og så de der højrøvede idioter inde fra det der, så vil jeg altså hellere dø"*. Hun var dog alligevel drevet af

frygten ved at forlade rollen: *"...for det første begynder min mor at sætte sig ned og tude, og så kommer jeg ikke med i Paradiset"*.

I forbindelse med bruddet kan hendes søstre, som på daværende tidspunkt var udstødte, betragtes som signifikante andre, og *"...de hjalp mig, fordi man er ved at få kolde fødder hele tiden"*. De ældste i menigheden kan også betegnes som signifikante andre, der, modsat søstrene, prøvede at stoppe processen ved at opsøge hende og prøve at få hende tilbage. Her havde hun dog *"...fået to af mine kammerater, som jeg kendte gennem mit arbejde, til at komme hjem til mig for at smide dem ud"*, og disse kan, ligesom søstrene, betegnes som signifikante andre, der fremskyndede processen.

Efter bruddet prøvede Louise at slippe ud af rollen som Jehovas vidne, og *"der var ikke grænser for hvor meget sprut og hvor mange fyre og ting og sager, man skulle i kast med"*. Herudover havde hun *"... brug for at camouflere sig i et hoved klistret ind i piercinger"*, kørte på motorcykel og havde hanekam. I henhold til Jenkins kan man argumentere for, at dette var individuel identifikation, hvor hun forsøgte at vise, hun var forskellig fra Jehovas Vidner – altså forsøgte hun at styre, hvor andre individer ville placere hende på deres mindscape. I forlængelse heraf fortæller hun, at hun *"...skulle hen og prikke de største rockere med de største tatoveringer på skulderen og sige: 'Hej,' altså..."*. Med udgangspunkt i Jenkins kan man her sige, at Louise skulle finde sig selv ved at finde ud af, hvem hun var lig med og hvem, hun adskilte sig fra. Samtidig kan hendes fremtoning og adfærd også sammenholdes med Ebaughs fjerde fase, hvor hun signalerede til folk, at hun ønskede en anden behandling, end hun fik som Jehovas vidne.

I henhold til Ebaugh følte Louise sig også uden tilhørsforhold og *"...fuldstændig komplet aldeles alene"*, da hun brød med Jehovas Vidner. Her kan man dog argumentere for, at hendes veninde fra 8. klasse og søstre kan betragtes som broer, der gjorde processen nemmere for hende.

Som konsekvens af bruddet med Jehovas Vidner ændredes Louises netværk sig også, da hun mistede alle de relationer, hun havde til andre Jehovas vidner; *"...og så gå en tur på gaden dagen efter og møde X antal Jehovas vidner, der bare vender sig væk... Som var ens venner i forgårs"*.

Louise er af den overbevisning, at der altid vil være *"...nogle reaktionsmønstre, der vil kunne sige flip inde i hovedet, og så reagerer man på en måde som, man ellers godt ved, ikke er, ja, optimal"*, og endvidere påpeger hun, at dette altid vil hænge fast fra hendes barndom. I henhold til Ebaugh kommer Louises rolle-rest til syne i specifikke situationer, eksempelvis når hun ser nyheder, hvor hun tænker *"... 'åh nej, jorden går under', altså. Ja, og så kommer den to sekunder"*

efter, 'nå nej'". Et andet eksempel på rolle-rest er hendes sprogbrug, hvor hun stadig taler gammeldags og bruger ord såsom "...'molestere' i stedet for: 'ødelagt' og 'troglodyt' i stedet for 'huleboere'".

Ebaugh mener også, at folk i samfundet forventer en bestemt adfærd ud fra et individs tidligere rolle, da denne ofte er mere fremtrædende, og her er Louises svigermor et godt eksempel. Hun har nemlig spurgt Louise, om hun ville opdrage sine fremtidige børn i Jehovas Vidners tro, hvilket Louise fandt ubehageligt. Hun fortæller samtidig, at hun stadig føler, at andre, som kender til hendes fortid, dømmes og behandler hende som et Jehovas vidne. I forbindelse med Jenkins kan man her argumentere for, at andre – i dette tilfælde hendes svigermor – ikke accepterer, at hun ikke længere er Jehovas vidne. Andres accept og afslag af individets fremtoning kan blive en del af dettes identitet i andres og egne øjne, og man kan altså argumentere for, at det har stor betydning for Louise, at hendes svigermor stadigvæk ser hende som Jehovas vidne. Dette kan derfor være medvirkende til, at Louise har svært ved at skabe en ny identitet.

Louise beskriver hele processen med at forlade Jehovas Vidner ved, at hun i starten var *"...meget bange for at dø. Så kommer man til et punkt, hvor man bare gerne vil dø, og så kommer man så dertil, hvor jeg er nu, hvor, ja man finder jo ikke ud af det alligevel, altså. Det kommer, når det kommer"*. Med udgangspunkt i Ebaugh kan det her påpeges, at Louise har accepteret sin tidligere rolle, og at denne er en del af hendes nuværende og vil være en del af hendes fremtidige identitet.

5.7 Analyse af fokusgruppe

Grith oplevede den første tvivl, da hun startede på Musikkonservatoriet, hvor hun begyndte at blive uenig i Jehovas Vidners opfattelse af blandt andet homoseksuelle og udstødelse. Anja oplever den første tvivl, da hendes syn på ægteskab og kvinder ikke stemte overens med det, hun oplevede i Jehovas Vidner, og Simon begyndte at tvivle, da hans mor fik en ny mand, som havde været ældste i Jehovas Vidner, og da denne begyndte at foretage indgreb i hans liv ved eksempelvis at tage hans CD-samling. Her begyndte Simon at gøre oprør, da han ikke ville bestemmes over, og dette kan betragtes som Ebaughs signalerende adfærd. Hele fokusgruppen kunne genkende, at det var kedeligt at være til menighedsmøder, og derudover beskriver Simon forkyndelsen som *"...det var pinligt"*, hvilket Anja er enig i, og hvortil Grith fortæller, at

hun *"...hadede det"*. En anden signalerende adfærd, de blev opmærksomme på gennem fokusgruppen, var, at Anja ikke ville indordne sig i Jehovas Vidner og modsagde de ældste, og at Simon ville hellere feste end at være udøbt forkynder. Grith beskriver også en signalerende adfærd, hvor hun og hendes mand var ude at forkynde og sagde til hinanden: *"...’ej, hvor er vi heldige, at vi er vokset op i det her, fordi ellers ville vi aldrig nogensinde have valgt det selv"*.

Anjas forældre kan betegnes som signifikante andre, der forsøgte at holde hende i rollen, da de var opmærksomme på den signalerende adfærd, for de *"...vidste godt, at jeg ikke ville den vej, som de ville"*.

Da Simon var ung, og hans mor var udstødt, havde han *"...faktisk nydt den der tid – jeg har faktisk forelsket mig helt vildt i det, jeg har lært, jeg ikke skulle; jeg har forelsket mig i verden"*. Sammenholdt med Jenkins har han i denne periode oplevet at være forskellig fra andre Jehovas vidner og oplevet ligheder med individer og kollektiver uden for Jehovas Vidner. Man kan i forlængelse heraf argumentere for, at det efterfølgende medlemskab af Jehovas Vidner, med udgangspunkt i Jenkins, ikke i lige så høj grad bidrog til hans individuelle identitet. Med henblik på Jenkins' indre-ydre-dialektik kan det her påpeges, at Simon efter udstødelsen og genoptagelsen i Jehovas Vidner ikke længere opfattede sig selv så forskellig fra ikke-medlemmer, som han gjorde før udstødelsen, og samtidig oplevede han en større forskellighed mellem ham selv og andre medlemmer. Yderligere blev han defineret som Jehovas vidne af andre – både medlemmer og ikke-medlemmer – og her kan man argumentere for, at indre-ydre-dialektikken ikke harmonerede, og at Simons selvidentifikation derfor havde svært ved at blive opretholdt. Når Simon skal beskrive, på hvilken baggrund han har forladt Jehovas Vidner, siger han, at:

"...man sidder mange i en lille bitte klemt bil, og man kigger ud af vinduet, og man får at vide, alt det man ser, det er forkert, og at vi først står ud af bilen, når vi er nået det rigtige sted hen. Og jeg har bare haft sådan en lyst til at blive sparket ud af den bil, fordi jeg kørte faktisk og forelskede mig i alle de ting, jeg kunne se ud af vinduet, ikke?".

I henhold til Ebaughs vendepunkt valgte Grith at forlade sin rolle, da det gik op for hende, at hun skulle opdrage sine børn som Jehovas vidner, og hun *"...frygtede sådan på forhånd [...] at de skulle alt det der igennem"*. Anjas vendepunkt kom, da hun som 16-årig blev gravid med en uden for Jehovas Vidner, og her gik hun til kommunen for at blive fjernet fra sine forældre.

Simons vendepunkt kom, da han en aften stod med valget om at ryge hash med en kammerat eller studere med en fra Jehovas Vidner, *"...så løb jeg ned og røg hash i stedet for, og så så de mig ikke mere"*.

I forhold til Simons brud kan hans mor betragtes som en signifikant anden, der prøvede at holde Simon i rollen som Jehovas vidne ved at fortælle om onde dæmoner. Han siger selv, at *"...jeg var pisse bange for det"*, og sammenholdt med Ebaugh kan dette have været medvirkende til, at det har taget længere tid at forlade rollen.

Alle tre fokusgruppemedlemmer har efter bruddet oplevet følelsen af ensomhed, og Simon beskriver verden som *"...ny, og på en eller anden måde havde jeg ikke noget ejerskab i den. Det var også den ensomhed..."*. Dette kan sammenholdes med Ebaughs vakuumfølelse, da de alle tre efter bruddet har følt, at de manglede et tilhørsforhold. Her kan man argumentere for, at Anja og Grith har haft en nemmere tilpasningsproces, da de begge havde broer, da de forlod Jehovas Vidner. Grith forlod trossamfundet sammen med sin mand, og Anja havde sin nye kæreste, som hun ventede barn med.

I skabelsen af eks-rollen ændres det også hvilke mennesker, der værdsættes og hvem, der forbindes med venner. Her beskriver Simon, at hans venskaber i dag er *"...ekstremt dybe"*, Anja har et netværk *"...der har valgt mig fordi jeg er den, jeg er"*, og Grith værdsætter venner, man kan *"...snakke med alt muligt om og være meget åbne sammen med"*. I den forbindelse nævner Anja, at det var første gang, da hun startede på HF som 32-årig, at hun blev accepteret og ikke blev dømt for sin tidligere rolle. I forbindelse med Ebaugh bliver Anja altså ikke længere behandlet ud fra sin eks-rolle. I henhold til Jenkins kan man også argumentere for, at Anjas måde at fremstille sig selv på nu bliver accepteret af andre og derved også bliver en del af hendes identitet i egne øjne. I forbindelse med Ebaughs ændrede netværk har ingen af deltagerne et nært forhold til deres familie fra Jehovas Vidner længere, og her er Grith og Anja enige om, at det er en udfordring, at deres børn ikke har nogle bedsteforældre.

I henhold til Ebaughs rolle-rest har Simon svært ved at gå i kirke, hvilket er forbudt som Jehovas vidne. Derudover er både Anja og Grith enige, når Simon udtrykker holdningen om, at *"fødselsdage, det er.. skørt"*. Derfor har alle tre altså en rolle-rest, som kommer til udtryk i specifikke situationer – her eksemplificeret med forholdet til højtider.

Simon fortæller, at han nogle gange *"...vågner med tårer i øjnene af glæde, fordi jeg drømmer, jeg er i en eller anden stor, flot have sammen med mine forældre [...] og alle dem, som er udstødt"*, og her lægger han vægt på, at det ikke handler om Jehovas Vidner, men derimod om

den glæde, der var til stede, når man mødtes ved stævner eller andre sammenkomster. I henhold til Ebaugh er dette ikke fordi, Simon betvivler sin beslutning om at forlade Jehovas Vidner, men derimod et udtryk for de kvaler, han har været igennem i forbindelse med bruddet.

5.8 Analysesammenfatning

I henhold til Ebaugh har alle informanterne ændret deres netværk efter bruddet, hvor de enten har ingen eller sporadisk kontakt med deres familie, og dette opfattes af mange som en af de største udfordringer ved at forlade Jehovas Vidner.

Det fremgår i alle de individuelle interviews, at informanterne efter bruddet har signaleret, at de nu forventede en anderledes behandling og reaktion fra andre, end den de fik som Jehovas vidner. Isabella ændrede sit navn for ikke længere at blive behandlet som den pige, *"...mine forældre havde forsøgt at skabe"*. Hanne blev stripper, drak, tog stoffer og begyndte at bære halskæden med korset. Brian begyndte, ligesom Hanne, at gå med en halskæde med sit stjernetegn, hvilket heller ikke er tilladt som Jehovas vidne. Peninna havde efter bruddet mange forskellige kærester *"...sådan lidt uhensigtsmæssigt"*, hvilket ikke er en accepteret adfærd som Jehovas vidne, og Louise havde hanekam, piercinger og drak.

Som Jehovas vidne blev verdslige anset som en kategori, der blev kategoriserede som *"...gik i hovedet"* (Isabella), *"...de lever ulykkelige liv, og de er altid uvenner, og de bliver skilt, og der findes ikke glade familier"* (Brian), og det er folk, der *"...græder og skærer tænder og har det helt forfærdeligt"* (Brian). Yderligere *"...så man også ufattelig meget ned på verdslige [...] de er lidt dumme"* (Hanne), de *"...ville mig noget ondt udenfor"* (Peninna), og *"...de kommer til at dø [...] De har jo ingen rigtige venner"* (Louise). I fokusgruppen giver Anja udtryk for, at *"...alle I andre er jo farlige"*, Grith mener, at *"...der var verden forfærdelig [...] verden var ond"*, mens Simon var af den overbevisning, at *"...der er en retfærdig gud, en kærlig gud, som udsletter dig"*. Med udgangspunkt i Jenkins kan man her argumentere for, at disse kategoriseringer siger noget om, hvordan informanterne opfattede sig selv, da de var i Jehovas Vidner; nemlig som lykkelige, glade og udødelige. Da de brød med Jehovas Vidner havnede de pludselig i det, de selv havde kategoriseret som verdslig, og som blev forbundet med ovenstående. Isabella er et eksempel på, hvordan man kan reagere på dette; tanken om, at *"nu er jeg dødelig som alle andre, ikke?"*, udløste hendes første depression. Sammenholdt med Jenkins kan man altså forklare dette med, at hun selv havnede i den kategori, som hun kategoriserede som værende dødelig.

Man kan med udgangspunkt i ovenstående og med henblik på Jenkins argumentere for, at informanterne tidligere identificerede sig selv ud fra forskelligheden fra verdslige. Yderligere har dette i dag ændret sig til, at de identificerer sig selv ud fra forskelligheden fra Jehovas Vidner. Disse anses nu som værende "*...decideret samfundsfjendtligt*" (Peninna), "*...de går hele livet og faktisk ikke lever livet*" (Anja), og "*...der er det her falske sammenhold*" (Isabella).

Med udgangspunkt i Jenkins' indre-ydre-dialektik kan man argumentere for, at før Ebaughs første tvivl opstod, var måden hvorpå de fleste af informanterne identificerede sig selv i overensstemmelse med måden, hvorpå andre (både medlemmer og ikke-medlemmer) identificerede dem – nemlig som Jehovas vidne. Således blev deres selvidentifikation altså opretholdt. I forbindelse med den første tvivl og overvejelsen af rollealternativer begynder informanterne at identificere sig med andre roller end rollen som Jehovas vidne; her anerkender signifikante andre, der reagerer positivt, selvidentifikationen, mens signifikante andre, som reagerer negativt, vil underkende selvidentifikationen. Anerkendelsen af selvidentifikationen vil, i henhold til Jenkins, skabe harmoni for informanterne i indre-ydre-dialektikken, mens underkendelsen vil skabe disharmoni. Dette kan være en forklaring på, hvorfor det har været en udfordring for informanterne at bryde med Jehovas Vidner - hvis det, med udgangspunkt i Jenkins, ikke bliver anerkendt, kan det, ifølge Ebaugh, være svært at skabe en ny rolle.

Selvom det for de fleste af informanterne er mange år siden, de har forladt deres rolle, eksisterer der for nogle stadig disharmoni i indre-ydre-dialektikken. Som nævnt i afsnit 5.6 anerkender Louises svigermor ikke, at Louise ikke længere er Jehovas vidne – denne ydre identifikation er i uoverensstemmelse med Louises indre identifikation, og derved er det svært for hende at opretholde selvidentifikationen; dette kommer netop til udtryk ved, at hun helst undgår at fortælle folk om sin tidligere rolle som Jehovas vidne. Anja bliver modsat, som nævnt i 5.7, anerkendt for den person, hun er i dag, og dette skaber harmoni i indre-ydre-dialektikken og opretholder hendes selvidentifikation. Som nævnt i 5.4, kan disharmoni i indre-ydre-dialektikken være en årsag til, at Hanne i dag identificerer sig selv som værende eks-Jehovas vidne. Med udgangspunkt i Jenkins gælder det for alle informanterne, at deres selvidentifikation skal anerkendes af andre for at blive opretholdt. Dette kan sammenholdes med Ebaughs fjerde fase – skabelsen af eks-rollen – hvor det er et vigtigt øjeblik for informanterne, når de ikke længere behandles som Jehovas vidner eller som eks-Jehovas vidner, men derimod ud fra en ny rolle. Anja er netop et eksempel på en informant, der bliver behandlet ud fra

en ny rolle, hvorimod Louise stadigvæk bliver behandlet ud fra den tidligere rolle, og man kunne forestille sig, at Hanne bliver behandlet ud fra sin eks-rolle.

Det er til sidst værd at nævne, at noget, der går igen, og som har været en konsekvens ved at gennemgå Ebaughs rolle-exit-proces, har været, at det efter bruddet har været svært at skabe nye og dybe relationer, da dette aldrig har været tilladt i Jehovas Vidner. Peninna fortæller her, at hvis man som Jehovas vidne *"...connecter med nogen udenfor, så er det meget vigtigt at cutte den forbindelse [...] den opdragelse jeg har fået, den gør, at jeg skal arbejde bevidst på at connecte"*. Louise fortæller, at hun i starten efter bruddet havde det således, at *"...hvis der er et eller andet menneske, jeg omgiver mig med, som laver et eller andet, jeg ikke billiger, jamen så kan vedkommende da få lov til at skride"*, hvor hun senere har fået det *"...overraskende let med at have folk man kommer sammen med"*. Brian mener, at dét, at han har flyttet mange gange som barn og ung, har haft den konsekvens, at *"...alle de mennesker jeg kendte, de hele tiden er blevet skåret af"*. På baggrund af dette er det altså *"...svært for mig at bygge normale relationer op, fordi at min fortid er så speciel"*. Han påpeger dog i forlængelse heraf, at han *"...bliver bedre og bedre til at ligge det fra mig"*. I fokusgruppen fremgår det, at Grith i Jehovas Vidner var vant til, at *"... mennesker forsvinder fra ens liv konstant [...] så det bliver svært at knytte sig"*, og at det i dag tager *"...lang tid at få nære venner [...] vi begge to er så mærket af det"*. Isabella var modsat de andre *"...faktisk ret hurtig til at få opbygget en venskabskreds med folk, der ikke var Jehovas vidner [...] jeg begyndte at snakke med en, der hvor min søn gik i børnehaven; 'skal vi ikke drikke noget kaffe sammen en dag?'"*. For mange af informanter har dette altså været en af de større udfordringer efter bruddet, og flere af dem har stadig svært ved at skabe dybere relationer i dag – netop som en konsekvens af deres tidligere rolle.

6.0 Diskussion

Som nævnt i litteraturstudiet fandt Hookway og Habibis frem til to primære konflikter, der fører til omvendt omvendelse. Sammenholdt med resultaterne i analysen kan man argumentere for, at det var konflikt omkring praksis og retningslinjer, der førte til Grith, Anja og Louises omvendte omvendelse; Grith var ikke enig med Jehovas Vidners holdning til homoseksualitet og udstødelse, Anja var ikke enig i deres kønspolitik, og Louise satte spørgsmålstegn ved de ældstes autoritet og ageren. Man kan diskutere, hvorvidt Peninnas brud med Jehovas Vidner opstod på baggrund af konflikten omkring praksis og retningslinjer; Peninna er i starten enig med Jehovas Vidners holdning til abort, og det er først, da de selv går imod disse retningslinjer ved at anbefale hende en abort, at hun begynder at stille spørgsmålstegn ved og være i konflikt med denne praksis. Peninna kom altså i konflikt med deres praksis og retningslinjer, da Jehovas Vidner selv brød disse, hvorimod de tre andres konflikt var på baggrund af eksisterende praksisser og retningslinjer. Sammenholdt med Hookway og Habibis' anden konflikt, der bunder i livsstilsrestriktioner og tiltrækningen til den sekulære verden, kan man ud fra analysens resultater argumentere for, at Brian, Hanne og Simons omvendte omvendelse er på baggrund af dette. Disse ønskede både, med udgangspunkt i Hookway og Habibis, friheden *fra* restriktionerne i Jehovas Vidner og friheden *til* et liv i den sekulære verden og de fornøjelser, der her er mulige. Man kan ud fra ovenstående diskutere, hvorvidt Isabellas omvendte omvendelse sker på baggrund af nogle af de to konflikter – først og fremmest forlader hun sin mand på grund af hans voldelige adfærd, og herefter følger bruddet med Jehovas Vidner. Bruddet skyldes altså hverken uenighed med Jehovas Vidners retningslinjer og praksis eller ønsket om et liv med frihed uden for Jehovas Vidner – det skyldes snarere ønsket om friheden fra sin mand.

Hvis man sammenholder analysens resultater med Hookway og Habibis' to primære konflikter, peger det altså i retning af, at disse også har været de primære konflikter for informanterne i dette projekt. Med udgangspunkt i at både Hookway og Habibis' informanter og informanterne i dette projekt alle er født ind i Jehovas Vidner, er det interessant at diskutere, hvorvidt konflikterne, der fører til omvendt omvendelse, også ville være primære, hvis man ikke var født ind i Jehovas Vidner, men var blevet medlem senere i livet. Man kan her argumentere for, at disse konflikter netop ikke ville være primære årsager til den omvendte omvendelse, hvis man tager udgangspunkt i Peninna, hvis familie i de første år af hendes liv var udstødt. Hun såede, som tidligere nævnt, ikke direkte tvivl om de eksisterende praksisser, men ved at disse

ikke blev overholdt. Med dette in mente kunne man forestille sig, at individer, der ikke vokser op i Jehovas Vidner og først bliver medlem senere i livet, oplever andre konflikter, der fører til omvendt omvendelse. Med udgangspunkt i Hookway og Habibis' første primære konflikt, kan man argumentere for, at man som eksempelvis 25-årig må være indforstået med den praksis og de retningslinjer, der eksisterer i Jehovas Vidner, og som man selv bliver en del af ved et medlemskab. I henhold til den anden primære konflikt, kan man samtidig forestille sig, at man er bevidst om den frihed, man giver afkald på og derved er klar til at leve sit liv inden for Jehovas Vidners restriktioner.

Hookway og Habibis påpeger, at man efter bruddet skal opbygge nye relationer til dem, man før blev afskåret fra. I forlængelse heraf tilføjer denne analyses resultater det ekstra perspektiv, at dette kan være en udfordring, da man som Jehovas vidne netop vokser op uden dybere relationer og herved får svært ved at etablere sådanne efter bruddet. Dette medvirker til en følelse af ensomhed og følelsen af at stå uden tilhørsforhold.

Med udgangspunkt i analysen fremgår det, at størstedelen af informanterne efter bruddet ændrede deres fremtoning gennem eksempelvis beklædning, druk, stoffer og seksuelt samkvem med flere forskellige. Der blev her fundet frem til, at forklaringen på dette er, at de ved hjælp af deres fremtoning prøvede at fremstå som noget andet end et Jehovas vidne. Med udgangspunkt i Hookway og Habibis kan denne ændrede fremtoning også forklares med, at Jehovas Vidner ikke længere træffer beslutninger for individet, og at det derfor nu er op til individet selv at træffe sine egne beslutninger, og dette medfører en moralsk frihed, som kan føre til ovenstående eksempler. Ud fra ovenstående er det altså tydeligt, at der er to forskellige forklaringer på den adfærd, individet udviser efter et brud med Jehovas Vidner, og man kan her diskutere hvilke af disse, der er den bedste forklaring på denne adfærd. Man kunne her forestille sig, at det er vigtigt for individet at signalere til andre, at dette ikke længere er Jehovas vidne, og dette gøres altså gennem den nævnte adfærd og fremtoning. For at udvise denne adfærd og fremtoning, kunne man her forestille sig, at dette ville betyde, at individet – sammenholdt med Hookway og Habibis – skulle til at træffe nogle valg selv, som det ikke før har været vant til. Man kan altså argumentere for, at det, at skulle træffe disse valg, resulterer i den ovennævnte adfærd og fremtoning. Derved er det altså både ønsket om at blive set som noget andet end et Jehovas vidne, og det at skulle træffe valg selv, der leder til denne adfærd eller *'anything goes' approach*. Dette kan også sammenholdes med Henriksens overgangsfænomener, da de foretager sig ting, de før har taget afstand fra.

I henhold til Henriksens *Dømt til døden...?* og handlingstidspunktet, kan man argumentere for, at informanterne, med udgangspunkt i analysens resultater, allerede fra en tidlig alder begynder at udvise afvigende adfærd – eksempelvis den manglende interesse for menigheds-møderne og overtrædelsen af forskellige retningslinjer – inden de forlader Jehovas Vidner.

I henhold til de konsekvenser Henriksen opstiller ved at forlade Jehovas Vidner, fremgår det tydeligt, sammenholdt med analysens resultater, at der er nogle sociale konsekvenser, hvor man mister kontakten til sin familie i Jehovas Vidner. Dette medfører i henhold til Henriksen og analysens resultater en ensomhed, og i analysen fremgår det i forlængelse heraf, at informanterne oplever dette som en af de sværeste udfordringer ved at forlade Jehovas Vidner. I analysen fremgår det endvidere, at det er en udfordring at gå fra at være Jehovas vidne til at være verdslig, da verdslige netop bliver beskrevet negativt i Jehovas Vidner, og dette kan medføre, at man opfatter sig selv på samme måde. Henriksen mener dog, at den negative skildring af verdslige medfører, at det er svært at danne relationer, når man kommer ud af Jehovas vidner, da man har dette negative syn på andre mennesker. Dette kan altså også være en af forklaringerne på, at informanterne i denne undersøgelse har svært ved at skabe relationer efter bruddet. I analysen fremgår det, at en af konsekvenserne ved at blive verdslig er, at man lige pludselig også er dødelig, hvilket, sammenholdt med Henriksen, også kan beskrives ved, at man oplever bruddet som en dødsdom. Ligesom Henriksen mener, at individets eksistentielle fortolkningsramme ikke længere er gyldig i vakuumfasen, fremgår det også i analysen, at individet efter bruddet skal finde sig selv, da dette ikke længere har andre Jehovas vidner som sammenligningsgrundlag og ikke længere adskiller sig fra de verdslige. I henhold til Henriksens nyorientering fremgår det også i analysen, at informanterne efterfølgende har opbygget en ny tilværelse, der ikke involverer Jehovas Vidner, og at dette, i henhold til Henriksens resocialisering, har været med til at skabe en ny identitet gennem socialt samspil. Samtidig fremgår det i analysen, at informanterne – ligesom Henriksen påpeger det – opfatter tiden i og bruddet med Jehovas Vidner som erfaringer, de ikke ville være foruden, og som er med til at skabe det liv, de har i dag.

I henhold til Zuckerman er det interessant at diskutere, på hvilken måde hans tre forklaringer på irreligiøsitet i Danmark kan have påvirket omstændighederne omkring bruddet med Jehovas Vidner. Man kan her forestille sig, at det for informanterne har været nemmere at for-

lade Jehovas Vidner, da de lever i et sikkert samfund, hvor folk har tag over hovedet, adgang til vand og medicin, muligheden for at arbejde og ikke sulter. Man kunne her forestille sig, at det sikre samfund har været en medvirkende årsag til at træffe den definitive beslutning om at forlade Jehovas Vidner, da informanterne, i henhold til Zuckerman, ikke i lige så høj grad har haft brug for at søge trøst i religionen. Endvidere kan Danmark som sikkert samfund også være en af grundene til, at de ikke har søgt tilbage til Jehovas Vidner eller andre former for trossamfund.

Det fremgår ikke i analysen, hvorvidt informanternes mødre har været trosstærke eller ej, eller om hvorvidt de har været på arbejdsmarkedet eller ej. Det kunne dog være interessant at diskutere, hvorvidt deres mødre har haft indflydelse på deres valg om at forlade Jehovas Vidner. I og med alle informanter har forladt troen, kunne man forestille sig, at deres mødre har været på arbejdsmarkedet og derved ikke har holdt deres børn og ægtemænd i troen i særlig høj grad. På den anden side kunne man forestille sig, at informanternes mødre ikke var på arbejdsmarkedet og derved var mere trosstærke. Man kan argumentere for dette med udgangspunkt i, at fædrene er blevet i troen, hvilket indikerer, at deres hustru – altså informanternes mødre – har holdt dem i troen. Endvidere kan man argumentere for, at deres mødre er trosstærke, da informanterne har begrænset kontakt med dem grundet, at de stadig er af den overbevisning, at kontakt til tidligere Jehovas vidner er imod deres praksis, og dette vil mindske deres chance for at komme i Paradis. Med udgangspunkt i ovenstående kan man altså forestille sig, at informanternes mødre har været trosstærke. I forlængelse heraf er det interessant at diskutere, hvorvidt dette har påvirket de forhold, der har været i forbindelse med bruddet. Det oplagte ville her være, at en trosstærk mor ville anses som en klar udfordring; hun ville modarbejde bruddet, og derudover ville det være ensbetydende med, at hun ikke ville bakke op om ens valg. Endvidere ville det resultere i, at man ikke havde kontakt med sin familie længere, som det også er tilfældet for mange af informanterne, og som de især finder svært. På den anden side kan man argumentere for, at informanterne har været velvidende om, at deres brud med Jehovas Vidner ville have den konsekvens, at de mistede deres familie. En meget trosstærk mor kan her anses som en fordel, da man kunne forestille sig, at størstedelen af det, mor og barn har tilfælles, er baseret på troen. Af denne grund kan man forestille sig, at det gør det nemmere at give slip, da man ikke længere har noget tilfælles, og derved bliver det nemmere at leve sit liv videre uden.

Zuckerman mener, som nævnt i litteraturstudiet, yderligere, at et land med en statsstøttet og dominerende religion er mere irreligiøst end et land uden. Danmark betragtes her som et sådant land, og sammenholdt med analysens resultater, hvor det fremgår, at informanterne har stået over for mange udfordringer i forbindelse med at forlade Jehovas Vidner, og der har været mange konsekvenser ved bruddet, kan man argumentere for, at det i et irreligiøst land kan være svært at forlade et trossamfund. Her kan man diskutere, hvorvidt det er nemmere at forlade et trossamfund i et religiøst land, der ikke har en dominerende og statsstøttet religion, og hvor der derfor konkurreres om at hverve medlemmer. På den ene side kan man argumentere for, at det her vil være lettere at forlade et trossamfund, da man i højere grad har mulighed for at indgå i et nyt og engageret religiøst fællesskab. Da mange af informanterne oplever udfordringer ved at finde deres nye eksistentielle grundlag, kunne man her forestille sig, at et sådant medlemskab ville gøre det lettere at danne et nyt eksistentielt grundlag. Endvidere ville det bidrage til den tryghed og de sikre fremtidsplaner, som informanterne kan savne fra deres tid i Jehovas Vidner; de ville altså stadigvæk have svaret på livets spørgsmål, og man kunne forestille sig, at dette ville skabe tryghed, selvom det ikke var det samme svar som i Jehovas Vidner. Yderligere kunne man forestille sig, at de ikke på samme måde ville opleve følelsen af et manglende tilhørsforhold. På denne måde ville de stadigvæk have svaret på livets spørgsmål, selvom dette ville være et andet svar end i Jehovas Vidner. På den anden side kan man, med udgangspunkt i Hookway og Habibis' to primære konflikter, argumentere for, at grundlaget for at forlade Jehovas Vidner også ville være eksisterende i det nye fællesskab. Man kunne her forestille sig, at eksempelvis Grith, Anja og Louise ville være uenige med dele af den nye praksis og de nye retningslinjer, mens Simon, Brian og Hanne stadigvæk ville have et ønske om frihed fra de nye restriktioner.

Ud fra ovenstående diskussion kan man argumentere for, at analysens resultater stemmer godt overens med Hookway og Habibis' to primære konflikter, der fører til omvendt omvendelse samt de udfordringer, individet møder, når dette forlader Jehovas Vidner. Dette er dog på trods af, at udgangspunktet for disse udfordringer ikke stemmer helt overens mellem deres undersøgelse og denne. I forlængelse heraf stemmer de udfordringer og konsekvenser, Henriksen har mødt i sit arbejde med tidligere Jehovas vidner overens med de udfordringer og konsekvenser, der fremgår i analysens resultater. Til sidst kan man, med udgangspunkt i dis-

kussionen om Zuckermans tre sociologiske forklaringer, både argumentere for fordele og ulemper ved at forlade Jehovas Vidner i både irreligiøse og religiøse lande.

7.0 Konklusion og perspektivering

På spørgsmålet *“på hvilke måder påvirker det individet at forlade trossamfundet Jehovas Vidner?”* peger resultaterne i denne rapport på, at det giver mange udfordringer og har mange konsekvenser – både positive og negative. I forbindelse med bruddet og efter bruddet oplever individet, at dette mister sit tilhørsforhold og føler sig ensom. Det kan yderligere konkluderes, at en af de største konsekvenser er, at man mister relationen til sin familie, der stadig er Jehovas vidner, og at det her opleves som en udfordring, at man ikke længere har noget til fælles med dem. Med udgangspunkt i interviews og fokusgruppe kan det påpeges, at en anden udfordring, individet oplever ved at forlade Jehovas Vidner, opstår, når dette selv bliver en del af de *“verdslige”*. Disse bliver i Jehovas Vidner beskrevet meget negativt, og individet begynder her også at opfatte sig selv således. Når man forlader Jehovas Vidner, går man endvidere fra at være udødelig til dødelig; fra at være vokset op med troen på og visheden om at man kommer i Paradis til at vide, at man skal dø på et tidspunkt. Endvidere kan det efter bruddet være en udfordring for individet, når andre stadig opfatter dette som Jehovas vidne, og her forsøger man på forskellige måder at indikere, at man ikke længere er dette – eksempelvis gennem beklædning og adfærd. I forlængelse heraf er det en udfordring at give slip på tiden i Jehovas Vidner, når andre ikke accepterer dette og stadig behandler individet som Jehovas vidne. Det kan yderligere konkluderes, at det efter bruddet er en stor udfordring for individet at skabe dybe venskaber – dette er på baggrund af opdragelsen i Jehovas Vidner, hvor man ikke må have for nære relationer til andre. Resultaterne i denne rapport peger yderligere i retning af, at den frihed, individet oplever, når dette forlader Jehovas Vidner, vejer op for de ovenstående konsekvenser og udfordringer – det er af stor værdi, når man selv kan bestemme over sit eget liv, som man ikke følte, man kunne før. På et tidspunkt begynder individet at acceptere fortiden som Jehovas vidne, og det fremgår her, at individet ikke ville være denne fortid og de omstændigheder, der har været i forbindelse med bruddet, foruden, men nærmere ser tilbage på dette som en oplevelse, der har været med til at skabe den person, man nu er.

Med udgangspunkt i ovenstående kunne det være interessant at interviewe tidligere Jehovas vidners omgangskreds. Dette ville være med henblik på at finde frem til, hvordan disse opfatter de tidligere Jehovas vidner. Endvidere kunne det være interessant at foretage en undersøgelse blandt nuværende Jehovas vidner med fokus på familielivet. Dette kunne, blandt andet

gennem observationer og interviews, bidrage til en bedre forståelse for, hvilken konsekvens det har at miste sin familie, samt hvilken rolle mødre spiller før, under og efter bruddet.

Hvis man supplerede rapporten med disse to perspektiver, kunne det skabe en bedre og mere nuanceret forståelse for de konsekvenser og udfordringer, det har at forlade trossamfundet Jehovas Vidner.

8.0 Litteraturliste

Publikationer:

- Atherton, A. & Elsmore, P. (2007): Structuring qualitative enquiry in management and organization research: A dialogue on the merits of using software for qualitative data analysis. I: *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 2 (1). Emerald
- Atkinson, R. (2004): Life Story Interview. I: Lewis-Beck, M., Bryman, A. & Liao, T. (red): *Encyclopedia of Social Science Research Methods*. SAGE Publications, Thousand Oaks
- Henriksen, S. (2006-2007): *Dømt til døden...?*, del 1-3. Eget forlag og tryk
- Hookway, N. & Habibi D. (2013): 'Losing my religion': Managing identity in a post-Jehovah's witness world, *Journal of Sociology*. Februar 2013, SAGE Publications
- Mason, J. (2004): Semistructured Interview. I: Lewis-Beck, M., Bryman, A. & Liao, T. (red): *Encyclopedia of Social Science Research Methods*. SAGE Publikations, Thousand Oaks
- Pedersen, R. (2009): Anerkendte og godkendte trossamfund i Danmark. I: *Religion i Danmark 2009*, Center for Samtidsreligion, Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet
- Sanjek, R. (1993): On Ethnographic Validity. I: *Fieldwork. The Making of Anthropology*, 3. udgave, Cornell University Press
- Zuckerman, P. (2009): Why are Danes and Swedes so irreligious? I: *Nordic Journal of Religion and Society*, 22 (1)

Bøger:

- Adler, P. & Adler, P. (1994): *Observational techniques*. I: Norman, K., Lincoln, D. & Lincoln, Y (red): *Handbook of Qualitative Research*, SAGE Publications, London
- Andersen, I. & Enderud, H. (1990): Det teoretiske forarbejde – eller om det videre arbejde med problemstillingen. I: *Valg af organisations-sociologiske metoder*, København
- Atkinson, R. (2012): The Life Story Interview as a Mutually Equitable Relationship. I: *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft*, SAGE Publications, Thousand Oaks
- Bernard, H. (2011): *Interviewing I: Unstructured and Semistructured*. I: *Research Methods in Anthropology*, 5. udgave, AltaMira, USA
- Ebaugh, H. (1988): *Becoming an Ex*, The University of Chicago Press; USA
- Guvå, G. & Hylander, I. (2003): Anvendelse af grounded theory & Arbejdsprocessen. I: *Grounded Theory. Et teorigerende forskningsperspektiv*, Hans Reitzels Forlag
- Halkier, B. (2003): *Fokusgrupper*, Roskilde Universitet
- Jacobsen, M., Lippert-Rasmussen, K. & Nedergaard P. (2012): *Videnskabsteori*, 2. udgave, Hans Reitzels Forlag
- Jenkins, R. (2006): *Social identitet*, 1. udgave, Academica, Århus
- Jenkins, R. (2008): *Social Identity*, 3. udgave, Routledge, Storbritannien
- Jenkins, R. (2008): *Rethinking Ethnicity*, 2. udgave, SAGE Publications
- Kristiansen, S. (2010): Kvalitative analyseredskaber. I: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (red): *Kvalitative metoder – en grundbog*, 1. udgave, Hans Reitzel, København

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009): *InterView*, 2. udgave, Hans Reitzels Forlag, København
- Spradley, J. (1980): Step 2: Doing participant observation. I: *Participant Observation*, Wadsworth New York
- O'Reilly, K. (2009): Analysis, Coding and Grounded Theory. I: *Key Concepts in Ethnography*, Sage
- Wadel, C. (1991): Innledning: Hva skal vi forstå med feltarbeid? I: *Feltarbeid i egen kultur*, Flekkefjord
- Ukendt forfatter (2012): *Hvad er det Bibelen virkelig lærer?* Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, Tyskland, Wachturm-Gesellschaft, Selters/Taunus

Artikler:

- Gehlert, J. (2011): *Farvel til troen var et farvel til familien*, Kristeligt Dagblad, 13. august
- Korsholm, A. (2001): *Pædofilanklager kan ikke bevises*, Kristeligt Dagblad, 14. december
- Larsen, J. (1997): *Den omvendte muslim*, Jyllands-Posten, 26. august
- Larsen, J. (1997): *Jehovas Vidner hverver flygtninge*, Jyllands-Posten, 26. august
- McGhie, S. (2011): *Jehovas Vidner taber medlemmer*, Kristeligt Dagblad, 27. april
- Mortensen, M. (2001): *Misbrugte står sammen mod Jehova*, B.T., 27. december

- Nørgaard, H. (1996): *Eks-vidne: Vi opsøgte de svageste*, B.T., 9. juni
- Qvist, N. (1996): *Jehovas Vidner vil frelse flygtninge*, B.T., 13. november
- Sandbeck, L. (2006): *En frafalden gør status*, Politiken, 16. maj
- Schelde, N. (2010): *Kristian vendte ryggen til dommedag*, Kristeligt Dagblad, 4. december
- Schnabel, L. (2009): *Jehovas Vidner mister medlemmer*, Kristeligt Dagblad, 23. juli
- Thastum, M. (2004): *Pædofili: Jehovas Vidner skal anmelde sexovergreb*, Jyllands-Posten, 10. juli
- Washuus, D. & Schelde, N. (2008): *Tæt på virkeligheden som udstødt*, Kristeligt Dagblad, 20. februar
- Westberg, N. (2004): *De satans vidner: Jehova-ordre: Hold mund om overgreb*, Ekstra Bladet, 11. maj
- Westberg, N. (2006): *Jeg vil befri Jehova-vidner*, Ekstra Bladet, 15. maj
- Westh, A. (2011): *Vejen væk fra Jehova*, Jyllands-Posten, 19. juli

Internetsider:

- Den Store Danske, *Jehovas Vidner*,
[http://www.denstoredanske.dk/Sprog, religion og filosofi/Religion og mystik/Se_kter_og_kirkesamfund/Jehovas_Vidner](http://www.denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Religion_og_mystik/Se_kter_og_kirkesamfund/Jehovas_Vidner) Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.26

- Familiestyrelsen, *Kristne og kristendoms-inspirerede trossamfund og menigheder*,
<http://www.familiestyrelsen.dk/samliv/trossamfund/anerkendteoggodkendtetros>

[samfundogmenighe-
der/kristneogkristendomsinspireredetrossamfundogmenigheder/?tx_lffaiht_pi1%
5Breligion%5D=1&tx_lffaiht_pi1%5Bdisplay%5D=community](#) Sidst set d. 10/06-
2014 kl. 18.26

– Forlaget Klim, "Vorherres lille vidne",
http://klim.dk/bog/Vorherres_lille_vidne.htm Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.26

– Freethought Kampala, *Pondering the 'Afterlife' (Part 1 – The Emptiness of Eternal Bliss)*,
<https://freethoughtkampala.wordpress.com/2010/04/page/3/> Sidst set d. 10/06-
2014 kl. 16.02

– Gyldendal, *Dommedag må vente*,
<http://www.gyldendal.dk/dommedag-maa-vente-id15276> Sidst set d. 10/06-2014
kl. 18.27

– Jehovas Vidner, *Find et af Jehovas Vidners møder*,
http://www.jw.org/apps/D_FRNsPnPBrTZGT Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.33

– Jehovas Vidner, *Jehovas Vidner – Hvem er vi?* <http://www.jw.org/da/>
Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.29

– Jehovas Vidner, *Hvordan er Jehovas Vidners menigheder organiseret?*
<http://www.jw.org/da/jehovas-vidner/ofte-stillede-spørgsmål/menigheder-organisere/> Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.30

– Jehovas Vidner, *Om Jehovas Vidner*, <http://www.jw.org/da/jehovas-vidner/> Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.29

- Støttegruppen for tidligere Jehovas vidner, *Om Støttegruppen*,
<http://www.x-jv.dk/inform/info.htm> Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.32

- Søren Bo Rødgaard Henriksen: Pædagogisk rådgivning og information, *Om SBRH*, www.sbrh.dk Sidst set d. 10/06-2014 kl. 18.32